

Eesti sõjaväeatašeed Poolas ja sõjaline koostöö sõdadevahelisel ajal

TOOMAS HIIO

Poola ja Eesti suhteid sõdadevahelisel ajal on uurinud nii Eesti kui ka Poola ajaloolased. Sel teemal on monograafiad avaldanud Raimo Pullat¹ ja Piotr Łossowski² ning Eesti suhteid Poolaga käsitleb muu hulgas ka Eero Medijainen raamatus „Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934“.³ Omaaegses Riigiarhiivi sarjas on välja antud dokumendikogumik Eesti ja Poola suhetest 1920. aastate esimesel poolel.⁴ Viimasel ajal on Eesti-Poola välispoliitilisi vahekordi uurinud Silver Loit. 2020. aasta lõpul avaldas ta artikli vastastikustest riigivisiitidest 1930. aastal⁵ ja 2023. aastal pikema käsitluse kahe riigi vahelistest suhetest enne Teist maailmasõda.⁶

Alljärgnev artikkel käsitleb Eesti-Poola suhteid sõjandusvaldkonnas⁷ ja tugineb peaaesjalikult Eesti sõjaministeeriumi/kaitseministeeriumi, sõjaväe/kaitseväe staapide ja asutuste⁸ ning sõjaväeatašeede materjalidele. Artikli mahtu silmas pidades osutus

Toomas Hiio, uurimisjuht, Eesti Mälu Instituut; direktori asetäitja teadusalal, Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, Mõisa tee 1, 74001 Viimsi, Harju maakond, toomas.hiio@esm.ee

- ¹ R. Pullat. *Versailles'st Westerplatteni: Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel*. Tallinn: Estopol, 2001.
- ² P. Łossowski. *Stosunki Polsko-Estońskie 1918–1939*. Gdańsk: Instytut Bałtycki w Gdańsku, 1992.
- ³ E. Medijainen. *Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo- ja rahvastikuteaduse labor, 1991.
- ⁴ *Eesti suhted Leedu ja Poolaga: Balti konverentsid 1920–1925*. Koost. H. Arumäe. (Ad fontes 9.) Tallinn: Rahvusarhiiv, 2001.
- ⁵ S. Loit. Riigivanem, president ja vabade rahvaste sõprusavalidus: 90 aastat Eesti ja Poola vastastikustest riigivisiitidest. – *Tuna* 2020, 4, lk 7–26.
- ⁶ S. Loit. *Annus horribilis: Eesti ja Poola suhted Teise maailmasõja künnisel ja sõjakeerises*. – Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni. Koost. T. Tannberg ja A. Rahi-Tamm. (Rahvusarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi nationalis Estoniae 5 (39).) Tartu: Rahvusarhiiv, 2023, lk 63–173.
- ⁷ Artiklist on ruumipuudusel välja jäetud relvastusalane koostöö, sealhulgas tankettide TKS ostmise lugu. *Autor*.
- ⁸ Artiklis kasutatakse Eesti ja Poola staapide ajakohaseid nimetusi. Eesti ülemjuhataja staap nimetati 1920 sõjavägede staabiks. Ülemjuhataja staabile allunud operatiivstaap nimetati 1919 kindralstaabi valitsuseks ja 1924 kindralstaabiks. Sõjavägede staap likvideeriti 1926. aastal ja kindralstaap allutati sõjaministrile. 1929 nimetati sõjaministeerium kaitseministeeriumiks ja kindralstaap likvideeriti, viimase funktsioonid anti üle taastatud kaitsevägede staabile. 1937. aastal nimetati kaitseministeerium jälle sõjaministeeriumiks ja staap vastavalt sõjavägede staabiks. Sõjaväeatašee suhtles enamasti kindralstaabi, alates 1929 sõjavägede staabi II osakonnaga (informatsioon ja (sõjaväe)luure). Sõjaväe varustusvalitsus vastutas rahanduse, tehnika, relvastuse, ehituse ja korterite, intendanditeenistuse ja loomatervishoiu korralduse eest. Poola kindralstaap (Sztab Generalny) nimetati 1928. aastal ümber peastaabiks (Sztab Główny).

otstarbekaks keskenduda üksikutele laiemale lugejaskonnale rohkem huvi pakkuda võivatele teemadele, milleks on ülevaade Eesti-Poola diplomaatilisest suhetest sõdadevahelisel ajal ning sõjaväeatašeede elu- ja teenistuskäik, sõjaväelaste vastastikused külaskäigud, koostöö väljaõppe ja sõjaväelise hariduse vallas ja lõpuks üks vähetuntud teema – Eesti ohvitseride õpingud Varssavi polütehnikumis 1930. aastatel. Et Eesti ja Poola koostöö väljaõppe alal oli mahukas ja mitmepalgeline, vaadeldakse siinkohal ainult ühe ajalukku kadunud relvaliigi ohvitseride, nimelt ratsaväelaste stažeerimist Poolas.

Eesti ja Poola – sanitaarkordon ja Läänemeri

1930. aasta mais tähistati Estonia teatri kontserdisaalis piduliku aktusega Poola rahvuspüha, konstitutsioonipäeva. Pidukõne pidas Tartu ülikooli professor Jüri Uluots, hilisem peaminister. Ta ütles oma ettekandes, et Poola on Eesti kaks korda hävimisest päästnud. Esimest korda 1410. aastal, kui poolakate juhtimisel purustati Saksa ordu väed Grünwaldi lahingus ja peatati saksa idakolonisatsioon. Teist korda aga 150 aastat hiljem, Liivi sõja ajal, kui poolakad Vene väed Lõuna-Eestist välja tõrjusid.⁹ Uluots kõneles poliitiku, mitte ajalooteadlasena ning tema kõne osutas eestlaste ja poolakate suhete sajanditepikkusele ajaloole. Nii nagu otsisid ja leidsid eestlased ja poolakad ajaloost riikidevahelise sõpruse ja omavaheliste suhete tähtsuse kinnituseks ühisosa 90 aastat tagasi, otsivad ja leiavad nad seda tänapäeval.¹⁰

1920. aastate alguseks olid Soome, Eesti, Läti, Leedu, Poola ja Rumeenia sõlminud Nõukogude Venemaaga rahulepingud. Riigid tunnustasid Nõukogude Venemaad ja vastupidi, ning moodustasid üksiti Põhja-Jäämerest Musta mereni ulatuva „sanitaarkordoni“ Nõukogude Liidu ja Euroopa vahel. Omavahelise koostöö ja poliitilise lepinguni piirriigid ei jõudnudki, sest riikide välispoliitilised huvid olid liiga erinevad. Soome orienteerus Skandinaaviale ega soovinud liiga südamlikke suhteid Balti riikidega, et mitte saada tõmmatud mõnda konflikti idanaabriga. Poolakad omakorda kahtlustasid esialgu soomlasi liiga südamlikes suhetes Saksamaaga. See ei olnud päris alusetu, sest 1918. aasta kevadel oli Soome punakaardi lüüasaamises märkimisväärne roll Danzigist meritsi Soome saadetud Saksa Läänemere diviisil, mida juhtis kindral krahv Rüdiger von der Goltz, rääkimata samal ajal vägagi tõsiselt võetud plaanist kutsuda Soome kuningaks mõni Saksa vürst või hertsog. Poola orienteerus Antandi, ennekõike Prantsusmaa toetusele. Prantsuse ohvitserid, nende seas Antandi liitlasvägede ülemjuhataja marssal Ferdinand Foch isiklikult nõustasid Poola armeed Nõukogude Venemaa ja Poola sõja ajal, Poola armeed toetasid Prantsuse tankid ja lennukid. Toetust saadi ka USA-lt ja teistelt riikidelt.

⁹ Poola on päästnud Eesti kaks korda hävimisest. – Päewaleht, 6.05.1930.

¹⁰ Vt nt 100 Years of Diplomatic Relations Between the Republic of Poland and the Republic of Estonia: Common Traces in a Difficult History. Ed. G. Kozłowski, A. Selart. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020; Poola-Eesti suhted 1918–1939. Kajastusi Eesti arhiivivaramus. Tartu: Rahvusarhiiv, 2021; G. Kozłowski. Ślady polskie w Estonii = Polish Traces in Estonia. Tallinn: Estopol, 2023.

Teisalt olid Poolal 1920. aastate alguses piirikonfliktid kõigi oma naabritega välja arvatud Rumeenia: Leedu, Nõukogude Venemaa, Tšehhoslovakkia ja Saksamaaga. Ukrainlaste omariiklus, eriti aga Ukraina poliitikute nägemus riigi tulevastest piiridest oli poolakatel samuti pinnuks silmas ning 1918–1919 sõdis Poola Lääne-Ukraina Rahvavabariigi ja Ukraina Rahvavabariigiga. Balti poliitikutel olid ukrainlastega aga soojad suhted.

Eesti ja Läti orienteerusid välispoliitikas Ühendkuningriigile ning lootsid tingituna oma pikast rannajoonest, et Briti laevastik haarab mereülemvõimu Läänemeres ja ohjeldab Nõukogude Balti laevastikku. Kolme Balti riigi omavahelist koostööd takistas kuni 1930. aastate lõpuni Poola ja Leedu konflikt Vilniuse ja Suwałki linna ja nende piirkondade kuuluvuse pärast (mõlemad olid saanud Poola-Leedu sõja tulemusena osaks Poola territooriumist). Eesti ja Läti ei tahtnud selles konfliktis valida Leedu poolt, sest Ida-Euroopa suurvõimuna oli Poola tähtsam. Eesti ja Poola sõjaväelist koostööd põhjalikult uurinud Urmas Salo väitel olid Eesti sõjaväel 1930. aastatel parimad koostöösuhted just Poola armeega ning Eesti sõjaväe juhtkonnas loodeti, et sõja korral Nõukogude Liiduga saadakse lisaks Lätile abi ka Poolalt.¹¹

Leedulaste jaoks oli võimaliku Balti Liidu *conditio sine qua non* aga Leedu toetamine Poola vastu. Vaidlusküsimusi oli ka Lätil ja Poolal – Latgale piiriküsimuses ja mitme maareformiga võõrandatud mõisa pärast. Osa Kuramaa suurmaaomanikke (Komorowskiid, krahvid Plater-Zyberkid jt) olid Poola kodanikud.

Eestlased pidasid peamiseks ohuks Nõukogude Venemaad, kuid päriselt ei välis-
tatud ka Saksamaa rünnakut,¹² lätlased Nõukogude Venemaad ja Saksamaad. Leedul Nõukogude Venemaaga piiri ei olnudki; küll aga ülalnimetatud konflikt Poolaga ja lisaks vastasseis Saksamaaga Memeli (Klaipėda) annekteerimise pärast 1923. aastal, mis pidi Rahvasteliidu otsusel jääma vabalinnaks Prantsuse ülemkomissari järelevalve all. Eesti välispoliitikas valitsenud suhtumist Poolasse ja hirme ennekõike NSV Liidu ja vähem Saksamaa ähvarduste ees peegeldab Varssavi saadiku Johan Leppiku analüüs 1925. aastast, milles ta hindab Poola võimalikke tulevikustsenaariume ja leiab, et nii Poola orienteerumine Venemaale kui ka Saksamaale viiks lõpuks Poola iseseisvuse kaotuseni, sest „Saksa-Vene haamer-alasi vahel lõhutakse viimaks isegi tugevam tükk kui Poola, sarnastes geograafilistes tingimustes nagu seda on viimane“. Leppik leidis, et „praegusel momendil Poola üksik orientatsioon Vene vastu võiks olla – piiririigid ja Inglise (Ameerika)“.¹³

Katsed sõlmida Soomest Poolani ulatuv Balti koostööleping jäidki tulemuseta. Seetõttu oli suurem tähtsus riikide kahepoolsetel suhetel.

¹¹ U. Salo. Ohuhinnang ja Eesti kaitseplaneerimine 1920.–1930. aastatel. – Eesti sõjaajalugu. Valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani. Koost. T. Tannberg. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021, lk 217.

¹² Samas, lk 216.

¹³ RA, ERA.957.12.704, l. 26–28, saadik Poolas Leppik välisminister Pustale, 25.03.1925.

Diplomaatilised suhted, saadikud ja saatkonnad

20. jaanuaril 1919 tunnistas Eesti Ajutine Valitsus Poola kodanike huvide poolametlikuks esindajaks Poola Komitee Eestimaal.¹⁴ 23. jaanuaril kuulutas komitee, et alates 24. jaanuarist 1919 hakatakse Poola alamatele väljastama isikutunnistusi Tallinnas aadressil Jaani tänav 6–18 (täna Pärnu mnt 10).¹⁵

1920. aasta märtsis – veel enne, kui Poola Eestit *de jure* tunnustas – nimetas Eesti valitsus saadikuks Poola valitsuse juurde Otto Strandmani,¹⁶ kuid 1920. aasta oktoobrist 1921. aasta jaanuarini oli Strandman Eestis välis- ja kohtuministri ametis. 1921. aasta juunist täitis peakonsuli kohustusi Poolas ja Rumeenias Eesti saadik Lätis Aleksander Hellat. 1921. aasta detsembris määrati ta saadikuks Varssavisse ning hiljem ka Ungarisse, Kreekasse ja Rumeeniasse. Varssavisse jäi Hellat 1922. aasta novembrini, kui nimetati välisministriks.¹⁷ 1923. aasta oktoobris määrati Eesti asjuriks Varssavisse Johan Leppik, kes oli 1924–1927 saadik Poolas ja Rumeenias ning 1925. aasta oktoobrist lisaks asjur Tšehhoslovakkias.¹⁸ 1927–1929 oli saadik Poolas, Rumeenias ja Tšehhoslovakkias Otto Strandman,¹⁹ 1930–1932 Karl Tofer, 1932–1934 Karl Robert Pusta ja 1935–1939 Johannes Markus.²⁰

1922. aastal alustati Varssavis saatkonna rajamist. Selleks määrati 1,5 miljonit marka. (Võrdluseks: samal aastal soetati 6,2 miljoni marga eest maja Berliini saatkonnale ning 1,1 miljoni marga eest Riia konsulaadile ja saatkonnale. Riigieelarve kogumaht oli 5,8 miljardit marka.)²¹ Varssavi saatkonnas oli viis ametikohta: saadik, II sekretär ja sõjaväeatašee ning ametnik ja tõlk. Saadiku palk oli 150, sõjaväeatašeel 100 dollarit, teistel väiksem. Helsingis teenis Eesti saadik 225, Riias 175, Kaunases 160, Berliinis 150, Stockholmis 400, Londonis 450, Pariisis 300, Roomas 200, Moskvast samuti 200, asjur Washingtonis aga 500 dollarit.²² Palk peegeldas asukohamaa elukallidust. 1938. aastal teenis saadik Berliinis 1530, Helsingis 950, Kaunases 1000, Londonis 1500, Moskvast 1350, Pariisis 1575, Riias 1150, Roomas 1500, Stockholmis 1150 ja Varssavis 1500 Eesti krooni kuus.²³ Esmapilgul võiks oletada, et Varssavi oli üks kallemaid pealinnu: Eesti kõrgemad riigiametnikud teenisid umbes 360 krooni kuus.²⁴

¹⁴ Eesti Ajutise Valitsuse otsused 20. jaanuaril 1919. a. – Riigi Teataja (RT) 1919, 4, lk 29.

¹⁵ Poola Komitee. – Päevaleht, 23.01.1919, lk. 4.

¹⁶ Nimetus, 20.03.1920. – RT 1920, 41/42, lk 324.

¹⁷ Eesti välisteenistus: biograafiline leksikon. Koost. T. Mulla, P. Pillak, J. Trei, H. Vilbiks. Tallinn: Välisministeerium, 2006, lk 43.

¹⁸ Eesti välisteenistus, lk 72–73; Nimetused, 19.08.1924. – RT 1924, 105/106, lk 617.

¹⁹ Nimetused, 21.05.1927. – RT 1927, 49, lk 679.

²⁰ Vt Eesti välisteenistus, lk 117–118, 94–95 ja 76–77.

²¹ Riigi 1922. aasta eelarve. 27. ja 28.04.1922. – RT 1922, 53/54, lk 253 ja 256.

²² Riigi 1923. aasta eelarve. 8.03.1923. – RT 1923, 31/32, lk 222–223. Üks USA dollar maksis 1928. aastal umbes 3,7 ja 1940. aastal 4,2 krooni.

²³ Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise ja täiendamise seadus, 20.04.1938. – RT 1938, 42, lk 392.

²⁴ Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seadus, 15.10.1937. – RT 1937, 83, lk 680.

Eesti sõjaväeatašeed Poolas

Sõjaväeatašee on ühe riigi sõjaväe esindaja teises riigis ja tal on diplomaadi staatus. Sõjaväeatašeed alluvad oma sõjaväeliste ülematele või sõjaministeeriumile, aga ka saadikule või suursaadikule, kes on saatkonna juht. Sõdadevahelisel ajal Eestil suursaadikuid ei olnud, saadikute nimetus oli erakorraline saadik ja täievoliline minister.

Eesti sõjaväe esimene esindaja Poolas oli kolonelleitnant **Jaan Junkur** (1887–1942). Ta lõpetas 1912. aastal Vilniuse sõjakooli, misjärel teenis alamleitnandina Tartus 95. Krasnojarski polgus. Esimesse maailmasõtta läks 271. Krasnoselski polgu rooduülemana, ülendati leitnandiks, kuid langes 1915 Saksa sõjavangi, kust vabanes 1918. aasta novembris. Vabadussõjas 1918–1919 oli 6. jalaväepolgu roodu- ja hiljem pataljoniülem. 1919. aasta mais ülendati ta alamkapteniks ja lähetati läviohvitseriks Leedu valitsuse juurde. 1919. aasta septembrist kapten, 21. novembril 1919 määrati sõjaväe esindajaks Poolasse. Pärast diplomaatiliste suhete sisseseadmist Eesti ja Poola vahel oli alates 1. jaanuarist 1921 sõjaväeatašeenä välisministeeriumi käsutuses. Poolas oli Junkur lisaks ka saatkonna sekretäri kohusetäitja, 1922–1923 koguni asjur. 1921 ülendati ta alampolkovnikuks. 1924–1929 oli ta sõjaväeatašee Prantsusmaal ja Belgias, stažeerides 1926. aastal Prantsuse 94. jalaväerügemendi juures; ta lõpetas Prantsusmaal ka majorite kursuse ning koloneliide ja kindralite informatsioonikursuse. Eestisse naasnuna oli 1931–1934 10. üksik-jalaväepataljoni ülem Tallinnas, 1934–1939 vahipataljoni ja Tallinna garnisoni ülem (ülendati 1935 kolonelik) ning 1939–1940 Harju sõjaväeringkonna ülem. Valdas inglise, poola, prantsuse, saksa ja vene keelt.²⁵

1924–1930 oli sõjaväeatašee Poolas ja Rumeenias kolonelleitnant **Ludvig Jakobsen** (1893–1961).²⁶ Ta lõpetas 1914 alamleitnandina Kaasani sõjakooli ja oli Esimeses maailmasõjas roodu-, hiljem pataljoniülem. 1918. aasta novembris astus staabikapteni auastmes Eesti sõjaväkke, oli Vabadussõjas 6. jalaväepolgu rooduülem, ülendati kapteniks ja oli 1919–1920 sõjakooli õppejõud. 1920 alampolkovnik, 1921–1924 Sakala partisanide pataljoni ülem Viljandis. 1927 lõpetas Poola kõrgema

Jaan Junkur sõjaväeatašeenä Poolas. Foto on tehtud enne 1924. aastat. Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, KLM FT 1095:105 F

²⁵ RA, ERA.495.7.1307, teenistuskiri, Junkur, Jaan Jaani p, koloneli, Harju sõjaväeringkonna ülem (1940).

²⁶ Nimetamine vt Sõjainistri käsukiri nr 46, 30.01.1924. – Sõjainistri käsukirjad 1924, 25. jaan – 31. det, nr 35–584. Tallinn: Sõjainisteerium, 1924.

Rumeenia saadik Lätis, Eestis ja Soomes vürst Mihail R. Sturdza esitab oma volitused riigivanem Karl Einbundile. Istuvad (vasakult): Rumeenia sõjaväeatašee, vürst Sturdza, riigivanem Einbund ja välisminister Mihkel Pung. Seisavad: vasakult esimene käsundusohvitser Ludvig Jakobsen, tema kõrval protokolliuülem Artur Haman. 7. oktoober 1932. RA, EFA.10.5.164

sõjakooli.²⁷ 1930–1934 teenis riigivanema vanema käsundusohvitserina, 1931 kolonel. 1934–1936 l. jalaväerügemendi ülem Narvas, 1936–1940 aga sõjaväeatašee Saksamaal ja Ungaris. Jäi 1940 Saksamaale, teenis 1941–1945 luureohvitserina Wehrmachti ülemjuhatuses.²⁸

Kolonelleitnant Johannes Raud kaitseväge staabi VI osakonna ülema kohusetäitjana. September 1936. RA, EFA.82.3.4962

1931–1934 oli sõjaväeatašee Poolas ja Rumeenias kolonelleitnant **Johannes Raud** (1892–1942). Õppinud kaks semestrit Mannheimi kaubanduskoolis Saksamaal, mobiliseeriti ta Esimese maailmasõja alguses Vene armeesse. 1915 lõpetas Peterhofi 1. lipnikukooli, oli maailmasõjas ja tuli 1918 leitnandina Eesti sõjaväkke. Vabadussõjas oli 1. diviisi staabi operatiivadjutant ja kindralstaabi valitsuse operatsiooniosakonna ülema abi, pärast sõja lõppu sama osakonna jaoskonna-ülem, 1919 kapten, 1923 major. 1923–1926 õppis kõrgemas sõjakoolis. 1927–1930 oli sõjaväeatašee NSV Liidus, 1930 kolonelleitnant. 1934–1936 Sakala partisanide pataljoni ülem Viljandis, 1936–1939 sõjakooli ülem, 1937 kolonel. 1939–1940 Pärnu-Viljandi sõjaväeringkonna ülem, 1940 määrati 4. diviisi staabiülemaks.²⁹

²⁷ Sõjainistri käsukiri nr 66, 17.02.1928. – Sõjainistri käsukirjad 1928, 2. jaan – 31. detsember, nr 1–582. Tallinn: Sõjainistiteerium, 1928.

²⁸ RA, ERA.495.13.57, ohvitseride kartoteek; Vaba Eestlane (Toronto), 23.05.1953, lk 6; Eesti sõjamuuseumi – kindral Laidoneri muuseumi andmekogu Eesti ohvitserid 1918–1940. Nekroloogi järgi „täitis eriülesandeid Saksa armee peakorteris alluvuses“. Kolonel Ludvig Jakobsen †. – Võitleja (Toronto), 1.12.1961, lk 6.

²⁹ RA, ERA.495.1.732, ohvitseride ja sõjaväeametnike kartoteek R-Ü; RA, ERA.495.13.57, ohvitseride kartoteek; Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, andmekogu Eesti ohvitserid 1918–1940, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=19414> (10.04.2024).

1934–1938 oli sõjaväeatašee Poolas ja Rumeenias kolonelleitnant **Herbert Freiberg** (a-st 1936 Raidna; 1897–1942). Ta lõpetas 1916 alamleitnandina Petrogradi Pauli sõjakooli ja võitles Esimeses maailmasõjas. Vabadussõjas Scoutspataljonis, 1919 alamkapten, viimati rügemendiülema abi. Lõpetas sõjakooli rahuaja ohvitseride kursused, 1923 kapten. 1926 lõpetas kõrgema sõjakooli ja teenis sõjavägede staabis, oli Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste pataljoni- ja kompaniülemate kursuste ülem jm, 1927 major. 1931–1933 õppis Prantsuse kõrgemas sõjakoolis, 1932 kolonelleitnant. 1933–1934 sõjavägede staabi I osakonna (operatsioonide osakond) ülem, 1938–1939 kõrgema sõjakooli lektor ja 1939–1940 kõrgema sõjakooli ülem. 1939 ülendati koloneliks.³⁰

Kolonelleitnant **Rein Tombak** (1896–1942) oli aastatel 1938–1939/1940 viimane Eesti sõjaväeline esindaja Poolas ja Rumeenias. Ta mobiliseeriti Esimese maailmasõja ajal Vene armeesse, lõpetas 1915 Peterhofi 3. lipnikukooli. Seejärel võitles Galiitsia rindel. 1917 naasis Eestisse, teenis rahvusväeosade inseneriväes, 1918 ülendati leitnandiks ja samal aastal alamkapteniks. 1919–1920 Vabadussõjas 3. diviisi, hiljem Viru rinde sideülem. Pärast sõda teenis diviisistaapides, 1924 kapten. 1925–1927 õppis kõrgemas sõjakoolis ja seejärel teenis kindralstaabis, 1930 major. 1930–1934 kaitsevägede staabi I osakonna ülema abi. 1934–1936 õppis Poola kõrgemas sõjakoolis. 1936–1938 sidepataljoni ülem ja sõjaväe sideülema kohusetäitja, 1938 kolonelleitnant. 1939–1940 sõjavägede staabi III osakonna ülem.³¹

Kolonelleitnant Herbert Raidna sõjaväeatašena. Foto aastast 1937 või 1938. RA, EFA.78.A.9.44

Kolonelleitnant Rein Tombak kaitsevägede staabi I osakonna ülema abina 1933. või 1934. aastal. RA, EFA.82.2.643

³⁰ RA, ERA.497.2.1164, reservi arvestuskaardid; Andmekogu Eesti ohvitserid 1918–1940, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=18825> (10.04.2024).

³¹ RA, ERA.495.1.732, ohvitseride ja sõjaväeametnike kartoteek R-Ü; RA, ERA.495.13.57, ohvitseride kartoteek; Andmekogu Eesti ohvitserid 1918–1940, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=25745> (10.04.2024). Vt ka U. Salo. Au kallim kui rahu Poola sõjalis-poliitiline olukord 1939. aastal Eesti sõjaväe esindaja silmade läbi. – Tuna 2008, 4, lk 56–79.

Sõjaväeatašeedeks määrati haritud ja võõrkeeli valdavaid esinduslikumaid ohvitseri. Eesti sõjaväeatašeed Poolas olid kõrgema sõjaväelise haridusega (s.t lõpetanud kõrgema sõjakooli) või omandasid selle teenistuse ajal sõjaväeatašeenä. Junkur ja Jakobsen olid ohvitseriks saanud Vene rahuaegses täiskursusega sõjakoolis, ülejäänud mehed sõjaaja lühendatud kursusega sõja- või lipnikukoolides. Raidna oli taktika-, Tombak sidespetsialist, Jakobsen luureohvitser. Ainsana pääses sovetliku terrori küüsisst Jakobsen, kes oli 1940. aastal sõjaväeatašee Saksamaal ega naasnud Eestisse. Ülejäänud neli vangistati 1941. aasta juunis. Raud, Raidna ja Tombak viidi Norilski vangilaagrisse, mõisteti NKVD vägede sõjatribunalis surma ja lasti maha ühel ja samal päeval: 29. juunil 1942. Surma mõisteti ka Põhja-Uurali laagrisse (Sevurallag) saadetud Junkur, kes oli surnud juba enne tagaselja langetatud otsust.

Poola sõjaväeatašeed Eestis olid rittmeister Stanisław Prus-Bogusławski (1920–1921), kes oli Soome kodusõjas olnud Poola leegioni ülem, kapten Konstany Abłamowicz (1921–1923), kapten Wiktor Tomir Drymmer (1923–1927), kolonelleitnant Stanisław Kara (1927–1931) ja Andrzej B. (Bronisław Bruno) Liebich (1931–1936), kes oli sõjaväeatašee ka Lätis alalise asukohaga Riias. Viimane Poola sõjaväeatašee Tallinnas ja ka Moskvast oli 1936–1939 lennuväe kolonelleitnant Stanisław Szczekowski.³²

Välislähetused. Elu ja (reisi)olud

Eesti ohvitserid käisid välislähetuses sageli ja sealhulgas Poolas. 1928. aastal kehtestati ohvitseride palgad välismaal viibimise ajal. Majori kuupalk Poolas viibides oli 420, kaptenil 390 ning leitnandil ja nooremleitnandil 360 krooni. Seda oli ligi kaks korda vähem kui Inglismaal ja samas üle 40% enam Lätis viibiva ohvitseri palgast. Poolas õppivad või stažeerivad ohvitserid said lisaks viis krooni päevaraha ja 200 krooni aastas õppevahendite muretsemiseks.³³ Sõjaministeeriumi ja staabi kirjavahetust sõjaväeatašeedega ja viimaste kirjavahetust Poolas viibivate Eesti ohvitseridega läbib kurtmine elukalliduse ja palga hilinemise üle. Ohvitser esindas välismaal seisukaaslaste seas ka oma riiki alates seisusele vastavast korterist ja esindusvormist ning lõpetades õhtuga ohvitseride kasiinos. Rahanappusest tulenevaid muresid võib ette kujutada. Pealegi oli suur osa Poola ohvitseridest aadlikud, mis mängis hoolimata seisuslike eesõiguste kaotamisest pärast Esimest maailmasõda igapäevases suhtlemises endiselt rolli.

Raudteeühendus Poolaga oli esialgu vilets. 1922. aasta veebruaris Poolat külastanud kaubandus- ja tööstustegelaste delegatsiooni liikmed kirjeldasid reisiolusid:

Sõit Riiani oli õige hea, kuid sealt edasi muutuvad olud märksa halvemaks: Dvinski³⁴ sõitsime vanas puupinkidega kolmanda klassi vagunis – nüüd on see „II“ klassi vagun. Et Dvinski sild³⁵ ikka veel parandamata, tuleb sõita Dvinskist voorimehega Kalkuni [Kalkūni] jaamani (ca 6 versta), kus lätlased passe ja pakke

³² S. Loit. *Annus horribilis*, lk 75–78, 81–84.

³³ RA, ERA.496.4.318, l. 311, Vabariigi Valitsuse otsus, 31.03.1928.

³⁴ Daugavpils.

³⁵ sild üle Daugava.

läbi vaatavad. Sealt edasi iidises saksa vagunis – nagu mõnest muuseumist pärit – 20 versta eemaloleva esimese Poola jaamani – Thurmontini [Turmantas]. Seal olud äärmiselt viletsad: jaamahooned puuduvad täiesti, passe vaadatakse väikses putkas, bagaaž ja kohvrid – lumes lageda taeva all. Vilno kaudu Varssavist tulevat rongi tuleb oodata neli tundi. Rongi pärale jõudes ootajaid kohe rongile ei lasta, vaid lastakse veel 20 minutit „tuulduda“. [- - -] Niisiis kestis sõit Tallinnast Varssavini 68 tundi.³⁶

Mujalgi polnud asi palju parem. 1924. aasta oktoobris kurtis Johan Leppik:

Jõudsin eile Bukarestist tagasi. Sain rongis nii külmetada, et liikmed enam ei paendunud, vaid veel murdusid. Ma loodan, et kord ülessulanud, ainult nohuga pääsen.³⁷

1924/25. aasta sõiduplaani järgi algas reis Varssavisse Tallinnast kell kuus õhtul. Järgmisel hommikul kell 7.15 jõudis rong Riiga. Seal Daugavpilsis väljus rong kell 11.10, kuhu jõudis 16.55. Daugavpilsist väljus rong 17.15 ning jõudis üle Vilniuse ja Turmantase Varssavisse järgmisel hommikul kell 6.50.³⁸

1932. aasta augustis avas lennukompanii LOT Varssavi-Vilniuse-Riia-Tallinna lennuliini. Avamisel Varssavis osalesid Poola president, peaminister ja diplomaadid. Kõnelesid Läti ja Eesti sõjaväeatašeed, president Mościcki saatis lennukiga kirja oma Läti ja Eesti kolleegidele.³⁹ Alguses lendas liinil kümnekohaline Fokker FVIIb/3m, 1937. aastast aga 12-kohaline Lockheed Model 10 Electra, mille kiirus 340 km/h ületas Fokkerit kahekordselt.⁴⁰ 1937. aastal avas LOT liini Helsingist Palestiinasse Lodisse (seal on praegu Iisraeli tähtsaim Ben Gurioni lennujaam) üle Tallinna, Riia, Vilniuse, Varssavi, Bukaresti, Sofia ja Ateena. Sellel liinil kestis lend Tallinnast Varssavisse viis tundi ja üks ots maksis 80 krooni.⁴¹

Informatsioonivahetus, visiidid, külaskäigud

Sõjaväeatašee pidi tseremooniade ja paraadide ning üksuste ja õppuste külastamise ning paljude muude kohustuste kõrval tegema tähelepanekuid asukohamaa sõjaväe, relvastuse, väljaõppe ja sõjaväelise hariduse, riigikaitsekorralduse, sõjaväe ja rahva vahekorra ning sõjaliste suhete kohta teiste riikide sõjavägedega jm. Sõjaväeatašee vahendas suhteid sõjamineisteriumite ja staapide ning asutuste vahel, aga ka tsiviillettevõtete ja asutustega alates relvade ja varustuse ostmisest kuni koostööni ajaloo uurimise alal. Lisaks suhtles sõjaväeatašee teiste riikide atašeedega. Kuna Soome, Rumeenia ja Itaalia atašeed Poolas olid akrediteeritud ka Eestisse ja Lätisse

³⁶ RA, ERA.957.12.179, l. 12, Kaubandus-tööstuslise delegatsiooni aruanne Poola tööstuse seisukorrast (1922).

³⁷ RA, ERA.957.12.381, l. 18, Leppik välisminister Pustale, 19.10.1924.

³⁸ Tallinn-Warszawa-Wien-Berlin-Paris. – Ametlik reisijuht Eestis: talv 1924/25. Tallinn: Teedeministerium, 1924, lk 36.

³⁹ Tallinn-Varssavi lennuliini avatakse täna. – Päewaleht, 18.08.1932, lk 3.

⁴⁰ Tallinn-Varssavi lennuliin 5-aastane. – Päewaleht, 29.11.1937, lk 3.

⁴¹ Avati lennuliin Tallinn-Helsingi-Palestiina. – Päewaleht, 30.04.1937, lk 5; Helsingi-Tallinn-Warszawa-Bucuresti-Lyddä. – E.V.R. ametlik sõiduplaan suvel 1938: kehtiv 15. maist 1938. Tallinn: Teedeministerium, 1938, lk 47.

ning Briti atašee kattis Varssavist lisaks Poolale Saksamaad, Soomet, Eestit ja Lätit, ei piirdunud Eesti sõjaväeatašee kohustused Varssavis üksnes Poola sõjaväelaste ja ametnikega läbikäimisega. Üldse oli Varssavis 1920. aastate teisel poolel 14 sõjaväeatašeed, sh ka Briti, Itaalia ja Prantsuse mereväeatašeed.⁴²

1920. aastal oli Eesti sõjaväe esindajale Varssavis ette nähtud adjutant, käsundusametnik, kaks kirjutajat ja käskjalg. Rahuajal pidas sõjamineisterium piisavaks, et sõjaväe esindajal on abiks üks kirjutaja ja kutsus ülejäänud töötajad 1921. aasta alguseks tagasi. Ühtlasi palus sõjamineisterium välisministeeriumil üle võtta 2/3 esindaja kuludest.⁴³ Niisiis oli esimese Eesti atašee Junkuri töökoorem suur, kuid ta tuli sellega toime: 1923. aasta sügisel, kui päevakorral oli tema väljavahetamine, palus välisminister Pusta järgmist välisministrit Friedrich Akelit, et Junkur ametisse jäetaks, kuni uus saadik Johan Leppik Varssavi ellu sisse elab, sest „kolonel Junkuri kohta [on] Varssavis väga hää arvamine“.⁴⁴

Ametkonna sünnivalusid demonstreerib üks kurioosne kirjavahetus. 1929. aasta alguses palus sõjavägede staabi II osakond andmeid Eestisse akrediteeritud sõjaväeatašeede kohta, kes resideeruvad Varssavis ja Riias. Aastatel 1928–1934 osakonna ülemana teeninud kolonelleitnant Karl Laurits kirjutas:

Nende andmete kogumiseks ei tule loomulikult teha ametlikke järelepärimisi, vaid teated tuleb muretseda jutuaJamisel muu seas, sest varemadel aegadel pole meil asju korralikult registreeritud.⁴⁵

Atašee Ludvig Jakobseni vastusest selgub, et Varssavis resideeruvad sõjaväeatašeed, kes olid akrediteeritud ka Eestisse, olid Soome atašee kolonel Helsingius, kes oli ametisse määratud juba 14. jaanuaril 1921, Rumeenia atašee kolonelleitnant Nicolaescu, ametisse määratud 7. mail 1926, ja 1. mail 1927 ametisse määratud Itaalia maa-, mere- ja õhuväe esindaja kolonel Roatta. Kõik kolm olid akrediteeritud ka Lätti.⁴⁶

Korrespondents sõjaväeatašee ja Eesti staapide vahel käis kindralstaabi (sõjavägede staabi) II osakonna kaudu, mis vastutas sõjaväe välis-, vastu- ja radioluure eest. Poola peastaabi II osakonnal olid sarnased ülesanded. Luurega seonduvast alljärgnevalt ei kirjutata. Materjali Varssavi atašee luuretöö kohta on vähe säilinud ja seegi on enamasti šifreeritud.⁴⁷ II osakond saatis atašeele igakuiselt 40–50 dollarit või rohkemgi „informatsiooni kuludeks“, mille jäagist atašee küll aru andis, aga mille kulutamist kirjeldas arvatavasti šifreeritud kirjades ja telegrammides.⁴⁸ Kirjade

⁴² RA, ERA.496.4.317, l. 352–354, Poolas akrediteeritud välisriikide sõjaväe esitajate ja sõjaväe misjonite nimestik, 20.03.1927.

⁴³ RA, ERA.496.4.19, l. 27–27v, sõjavägede staabi ülem kin-maj Larka Vabariigi Valitsusele, 2.11.1920.

⁴⁴ RA, ERA.957.12.373, l. 171, Pusta välisminister Akelile, telegramm, 24.11.1923.

⁴⁵ RA, ERA.495.12.118, l. 386, kol-ltn Laurits Kaitseväe esindajatele Poolamaal ja Lätimaal, 10.01.1929.

⁴⁶ Samas, l. 370, kol-ltn Jakobsen II osakonna ülemale, 25.01.1929.

⁴⁷ Vt nt RA, ERA.496.4.318, l. 86, kindralstaabi telegramm saatkonnale Varssavis, 13.11.1928, jt.

⁴⁸ Vt nt RA, ERA.496.4.318, l. 111, kol-ltn Laurits kol-ltn Jakobsenile, 20.10.1928; samas, l. 190, kaitseväe esindaja Varssavis Kindralstaabi II osakonna ülemale, 20.08.1928; samas, l. 216, kol-ltn Jakobsen kol-ltn Lauritsale, 16.07.1928.

tooni järgi otsustades sujus koostöö kahe riigi luureohvitseride vahel täielikus teineteisemõistmises. Poola II osakonna ohvitserid väisasid mõnikord Eestit eraviisiliselt. 1928. aasta aprillis kirjutas kolonelleitnant Jakobsen kolonelleitnant Lauritsale, et major T.⁴⁹ rääkis talle koos major Studenickiga plaanist külastada Lätit, Eestit ja Soomet, kusjuures Riiast Tallinna sõidetaks autoga.⁵⁰ 1930. aasta märtsis käis Eestis Poola II osakonna ülem kolonelleitnant Tadeusz Pełczyński.⁵¹ II osakonna ohvitseride vastastikuste külaskäikude puhul muretseti tähelepanu pärast, sest sõidud ei jäänud saladuseks. 1932. aastal kirjutas Laurits kolonelleitnant Rauale:

Mina teatasin kapten Kwiecińskile⁵², et meie näeme hea meelega Poola härrasid Tallinnas, kuid et ära hoida S.N.V.liidu poolt võimalikke provokatsioonilisi väljastumisi, on vast siiski kohasem lükata edasi seda sõitu kuni läbirääkimised S.N.V. liiduga lõpevad.⁵³

1920. aastate alguses tekitasid Eesti kaitsevõime ja välispoliitika sihid Poola sõjaväelaste seas kahtlusi. Poolakate meelest suhtusid eestlased liiga osavõtlikult Leedu eesmärkidesse. 1923. aasta suvel, pärast uue riigikogu ametisse astumist Eestis, oli Jaan Junkuril vestlus Poola II osakonna Balti jaoskonna ülema kapten Jerzy Śmigielskiga, kes muretseb, et riigikogu pahemale kaldumine tähendab ühtlasi kaldumist Leedu poole. Śmigielski töö esile Poola huvid Eesti ja Läti suhtes: nende langemine NSV Liidu võimu alla tähendanuks Poolale Vilniuse maakonna, Volõõnia ja Galiitsia kaotamist.⁵⁴ Murel oli alust, pidades silmas kommunistide putšikatset Eestis 1. detsembril 1924.

Esimesed ametlikud visiidid vahetati kohe pärast Vabadussõja lõppu. 1920. aasta märtsi lõpus saabus Tallinna Poola sõjaväedeleegatsioon tulevase atašee Stanisław Prus-Bogusławski juhtimisel.⁵⁵ 1921. aasta augustis väisas Poolat sealse sõjaministeeriumi kutsel esimene rahuaegne Eesti ohvitseride delegatsioon. Kindralstaabi valitsuse ülem polkovnik Juhan Tõrvand kirjutas:

Meie ohvitserid sõidavad vormiriietes. Kõik peab korralik olema. Hea, kui ohvitser oskab prantsuse keelt. Peaasi aga, et sõidaks tubli ohvitser, kes suudaks hinnata seda, mis neile saab näidatud.⁵⁶

Ligi kolmeks nädalaks Poola sõitnud 11 meest oli igati esinduslik seltskond. Neist kaks, Aleksander Pulk ja Herbert Brede said hiljem kindraliks, Jaan Lutsar oli kauaegne auto-tankirügemendi ülem, kolonel Aleksander Vernik õhukaitse ülem ja kolonel Villem Marder Tartu kaitseringkonna ülem. Aleksander Vernik avaldas 1921.

⁴⁹ II osakonna ohvitser Michał Talikowski.

⁵⁰ RA, ERA.496.4.318, l. 223, kol-ltn Jakobsen kol-ltn Lauritsale, 28.04.1928.

⁵¹ RA, ERA.495.12.129, l. 117, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 4.03.1930.

⁵² Jerzy Kwieciński.

⁵³ RA, ERA.1631.1.11, l. 18, kol-ltn Laurits kol-ltn Rauale, jaanuar 1932. Sel ajal olid käimas läbirääkimised mittekallaletungilepingu sõlmimiseks NSV Liiduga.

⁵⁴ RA, ERA.957.12.373, l. 15v-16, Junkur välisministeeriumile, 12.06.1923.

⁵⁵ RA, ERA.957.11.446, l. 3, Junkur ülemjuhataja staabi ülemale, radiogramm, märts 1920; RA, ERA.496.4.19, l. 39, välisriikide sõjaväeesitajate nimekiri, 1.01.1921.

⁵⁶ RA, ERA.496.4.19, l. 69, polkovnik Juhan Tõrvand ratsapolgu ülemale, 27.07.1921.

aasta septembris ajalehe Tallinna Teataja joonealusena oma reisikirja ning kirjeldas ekskursiooni Varssavis, manöövreid Rembertówis ja külaskäiku Napoleoni näitusele, mis oli avatud viimase 100 surma-aastapäevaks.⁵⁷ Nende ohvitseride soojad suhted Poola kolleegidega jätkusid ka 1930. aastatel.

Eesti sõjaväelaste edaspidised Poola visiidid saab jaotada kahte kategooriasse: sõjavägede ülemjuhataja, sõjavägede staabi ülema ja teiste kõrgemate juhtide visiidid ning madalama auastmega, enamasti erialaohvitseride külaskäigud. Kui esimeste visiidid ja kõrgetasemelised kohtumised kinnitasid kahe riigi sõprusuhteid – seda eriti 1930. aastatel, kui nii Eesti kui ka Poola ühiskonnas oli sõjaväelastel suur roll –, siis kandsid teiste külaskäigud sisulisemat tähendust.

1922. aastal käis kaks korda Poolas sõjavägede staabi ülem kindralmajor Paul Lill.⁵⁸ Tema külastas Poolat hiljemgi.⁵⁹ 1922. aasta 7. septembril maandus Varssavis Eesti lennueskadrill polkovnik Nikolai Reegi juhtimisel.⁶⁰ Reek oli 1916. aastal lõpetanud Kiievi lendurvaatlejate kooli, 1922 oli ta 3. diviisi staabiülem. See visiit on tähelepanuväärne nii Eesti lendurite pika lennuretkel kui ka selle taustal toimunu pärast. Nimelt oli Varssavis parajasti posti- ja telegraafitöötajate streik, nii et isegi saatkond ei saanud visiidist õigeaegselt teada.⁶¹ Pole teada, kas Poola lennuvägigi eestlaste saabumisaega teadis. Järgmisel aastal oli plaanis 1. Poola lennuväerügemendi vastuviisit, kuid Poola lenduritel oli siis tähtsamaid ülesandeid: 1923. aasta augustis kõneldi Poola armee võimalikust sissetungist Danzigi vabalinna, sest Poolale toodud sõjamoon jäi Danzigi sadamas streigi tõttu maha laadimata.⁶² Sõjaks siiski ei läinud; meenutagem siinkohal, et samal aastal oli Leedu vallutanud Memeli (Klaipėda) koos sadamaga, mis oli samuti Rahvasteliidu kontrolli all, ja saanud niiviisi toimiva

⁵⁷ A. Vernik. Poolamaa lennukiirusega vaadatuna: muljed huvireisist Poolamaale. – Tallinna Teataja, 17.09.1921, lk 3 ja 27.09.1921, lk 2. Poola ajaloos oli Napoleon positiivne tegelane.

⁵⁸ Sõjainistri päevakäsud nr 342, 23.08.1922; nr 358, 4.09.1922, nr 382, 18.09.1922 ja nr 395, 29.09.1922. – Sõjainistri päevakäsud 1922, 3. jaan –30. dets, nr 1–528. Tallinn: Sõjainisteerium, 1922.

⁵⁹ Vt sõjainistri päevakäsud nr 157, 23.04.1923 ja nr 166, 4.05.1923. – Sõjainistri päevakäsud 1923, 3. jaan – 31. dets, nr 4–584. Tallinn: Sõjainisteerium, 1923; kaitseministri käsukiri nr 97, 15.05.1935. – Kaitseministri käsukirjad 1935, 5. jaan – 31. dets, nr 1–217. Tallinn: Kaitseministeerium, 1935.

⁶⁰ Delegatsiooni kuulus veel kaheksa meest, nende seas kapten August Steinberg, leitnant Karl Haas, vanemleitnant Boris Štšepotjev ja lipnik Voldemar Post. Sõjainistri päevakäsk nr 556, 4.09.1922. – Sõjainistri päevakäsud 1922, 3. jaan – 30. dets, nr 1–528. Tallinn: Sõjainisteerium, 1922.

⁶¹ RA.ERA.957.12.15, l. 46–46v, Eesti Vabariigi Saatkond Poolamaal, informatsiooniline teadaanne, 28.09.1922.

⁶² RA, ERA.957.12.373, l. 41v, Jaan Junkur välisministrile, 16.08.1923. Pariisi rahukonverentsiga loodi Poola väljapääs merele Danzigi (Gdański) lahe läänekaldal, kus suurt sadamat seni polnud. Poola mereühendused käisid algul Danzigi vabalinna sadama kaudu, kuid sellega oli probleeme, nagu näiteks 1921. aasta augustis, kui Danzigis peatus Eesti suurtükilaev Lembit 10 ohvitseri, 26 kadeti ja 112 mereväelasega pardal ning Poola diplomaatilisel esindajal Danzigis oli raskusi Eesti meremeeste protokollkohase võõrustamisega. Vt RA, ERA.957.11.876, l. 48, merejõudude juhataja mereväekapten Salza välisministeeriumile, 20.07.1921; RA, ERA.957.12.403, l. 28–28v, Zuständigkeit des polnischen diplomatischen Vertreters in Danzig, miteinbegriffen das Recht der polnischen Regierung, fremde Flotten amtlich in Danzig zu begrüßen.

meresadama. Peagi ehitasid poolakad Gdyniasse oma sõjasadama, mille president Stanisław Wojciechowski avas 1923. aasta aprilli lõpus. Avamispidustustel osales ka Eesti hävitaja Vambola.⁶³

1924. aasta veebruaris sõjaväeatašee kohustused üle võtnud kolonelleitnant Jakobsenile anti ülesanne saata Varssavist ettekanded „kõige kohta, mida aga kuulete ja näete“. Teabevahetust sooviti hoida tasakaalus. Et Poolat peeti heaks liitlaseks, näitab asjaolu, et Poola atašeele Tallinnas anti 1924. aasta suvel sõjaväe rahuaegsed koosseisud ja inseneriväe suviste õppuste programm. Poolakate küsitud mobilisatsioonikava kohta ei antud teavet üksnes seetõttu, et seda veel polnud. Eesti kindralstaap koostas samal ajal ülevaadet Punaarmee dislokatsioonist ja lubas jagada seda ka Poola kolleegidega. II osakonda huvitasid Poola mobilisatsioonijuhtnõõrid, üldine teenistuskohustuse seadus ja ohvitseride teenistuskäigu seadus, Lublini lennukitehase organisatsioon ning Poola sõjamineisteriumi eelarve ja koosseisud. „Saksamaa sõjaväe kohta huvitab meid kõik,“ kirjutas 1920–1926 II osakonda juhtinud major Richard Palm, „[k]a Leedu sõjaväe kohta oleks soovitatav laiemat materjali saada.“

Rahvusvaheline suhtlemine oli kulukas. Major Palm kirjutas 1924. aastal Jakobsenile:

Poola kõrgemate ohvitseride külaskäigu kohta seni midagi kuulda pole olnud. Nagu chef⁶⁴ minule eraviisil teatas, olla praegu raske kutsuda, polla midagi näidata. [- - -] Mis nüüd aga puutub meie kindralstaabi kursuste võeruskäiku Poolasse, siis arvas chef, et see ikka tulema ei saa, kulud on liiga suured ja meie rahaline seisukord pole mitte hea. Sõita tahtjaid meil ju siin palju olla, aga ega see veel midagi tähenda.⁶⁵

1925. aastal palus II osakond andmeid Poola diviisi, rügemendi, pataljoni ja kompanii juhatuse koosseisu ning üksuseülemate õiguste ja kohustuste kohta isikkoosseisu ja majanduse alal; kohtadel olevate sõjaväeasutuste, sõjamineisteriumi organisatsiooni, sõjaministri ja kindralstaabi ülema omavahelise vahekorra ning nende suhte kohta kõrgema riigivõimuga, sõjanõukogude koosseisu ja ülesannete kohta ning väliarmee ülemjuhatus, diviisijuhatus ja sõjavägede ülemjuhataja vahekorra kohta kõrgema riigivõimu ja valitsusega.⁶⁶

Vahetati ka sõjaväeajakirju. Esimesena sõlmiti kokkulepe Poola ajakirja Bellona vahetamiseks eestlaste Sõduri vastu. Peagi sõlmiti samasugune kokkulepe ajakirjaga Żołnierz Polski. Leitnant Stanisław Zaćwilichowski Poola kindralstaabi II osakonnast kavatses kirjutada Bellonale ja Żołnierz Polskile artiklid Eesti ajaloost ja sõjaväest, olles teinud seda juba Läti kohta. Jakobsen palus selleks saata vene keelde tõlgitud materjali. Tähelepanuväärne on Jakobseni arvamus, et „võiks ehk selles kokkuvõttes

⁶³ RA, ERA.957.12.403, l. 13, Junkur välisministeeriumile, telegramm, 21.04.1923.

⁶⁴ kindralstaabi ülem.

⁶⁵ RA, ERA.496.4.314, l. 34–36, 38 ja 40–40v, major Richard Palm kol-ltn Jakobsenile, 13.06.1924, 15.05.1924 ja 28.5.1924.

⁶⁶ RA, ERA.496.4.314, l. 133, major Richard Palm kol-ltn Jakobsenile, 17.03.1925.

lühidalt puudutada meie rahvuskangelasi nagu Lembitut jne.⁶⁷ Üsna sageli paluti Jakobsenil vahendada Poola sõjateaduslikku kirjandust, samuti sõjakoolide loengukonspekte.⁶⁸

Vilgas oli Eesti Kaitseliidu ja Poola Küttide Liidu (Związek Strzelecki) koostöö. 1925. aasta sügisest alates vahetati ajakirjandust, Poola Küttide nädalalehte Strzelec ja Kaitseliidu ajakirja Kaitse Kodu!⁶⁹ ning avaldati teineteist tutvustavaid artikleid. 1926. aastal osalesid Poola Küttide Liidu aastapäeva pidustustel Kaitseliidu peastaabi ülem kolonelleitnant Jakob Vende, Narva maleva pealik kapten Jaan Lepp ja kapten Freiberg (pärast eestistamist Herbert Raidna, vt eespool). Juuni lõpul käisid poolakad Eestis vastukülaskäigul.⁷⁰ 1938. aasta jaanipäeva ajal korraldati Tallinnas Poola ja Soome ning kolme Balti riigi vabatahtlike riigikaitseorganisatsioonide juhtide tippkohtumine. Kaitseliidu ülem kindralmajor Johannes Orasmaa oli nad kutsunud Eesti Vabariigi 20. aastapäeva puhul võidupüha paraadile ja XI üldlaulupeole. „See oli esimene kord, kus viie sõbraliku riigi Kaitseliidu ülemad viibisid koos, ja seda Eesti pinnal,“ kirjutati ajakirjas Kaitse Kodu!⁷¹

1925. aasta märtsis käis Eestis Poola kindralstaabi ülem brigaadikindral Edmund Kessler,⁷² kes kutsus Eesti sõjaministri, kindralstaabi ülema ja ratsaväeinspektori sama aasta augustis Volõõnias ja Pomorzes peetavaile sõjaväemanöövritele.⁷³ Poolasse sõitsid kindralstaabi ülem kindralmajor Juhan Tõrvand, ratsaväeinspektor kolonel Arthur von Buxhoevden ja II osakonna A-jaoskonna ülem major Kurt Mollin.⁷⁴

1926. aastal uuris sõjaministeerium võimalusi põlevkivibensiini tootmiseks auto-, tanki- ja lennukimootorite jaoks. Jakobsenil paluti hankida Poola sõjaväe autodes, tankides ja lennukites kasutatava bensiini tehnilised tingimused ja küsida seda ka Poola tähtsamatelt mootorivabrikutelt. Poola sõjaministeeriumi tellitud katsetused raskete bensiinidega olid 1926. aastal veel pooleli, kuid ministeerium saatis esialgse ülevaate bensiinide tehnilistest nõuetest.⁷⁵

1926. aasta märtsis palus II osakonna ülem hankida Saksa sõjaväe raudtee-, mere- ja maanteevedude korraldamise määrustikud. „Nimetatud määrustikud kuuluvad

⁶⁷ RA, ERA.496.4.314, l. 214, kol-ltn Jakobsen major Richard Palmile, 1.10.1925.

⁶⁸ RA, ERA.496.4.314, l. 161, kol-ltn Jakobsen kindralstaabi VI osakonna ülemale kol Limbergile, 10.06.1925; vt ka RA, ERA.496.4.314, l. 193–196, Colonel Bajer a Lt. Colonel Jacobsen, 17.09., 19.09. ja 25.09.1925.

⁶⁹ RA, ERA.496.4.314, l. 216, kol-ltn Jakobsen Kaitseliidu ülemale kol Roskale, 3.10.1925.

⁷⁰ Poola küttide pidupäevad. – Päewaleht, 12.08.1926, lk 3; Muljeid Poola küttide pidustustelt. – Kaitse Kodu! 1926, 16, lk 689–693 ja 1926, 17, lk 733–740.

⁷¹ Viie maa Kaitseliidu ülemad koos. – Kaitse Kodu! 1938, 13, lk 454.

⁷² Poola kindral Kessler Eestis. – Päewaleht, 11.03.1925, lk 3. Suwalkist pärit kindral Kessler oli õppinud Peterburis Nikolai Kindralstaabi Akadeemias koos mitme Eesti ohvitseriga.

⁷³ RA, ERA.496.4.314, l. 175, Chef d'État Major Général de l'A.P. Kessler, Général de Brigade, à le Colonel Jacobsen, 3.07.1925.

⁷⁴ Sõjaministri käsukiri nr 446, 29.08.1925. – Sõjaministri käsikirjad 1925, 5. jaan – 31. dets, nr 2–660. Tallinn: Sõjaministeerium, 1925; RA, ERA.496.4.314, l. 191, Jakobsen kindralstaabi ülemale, 25.09.1925.

⁷⁵ RA, ERA.496.4.316, l. 5, sõjaminister Eesti Vabariigi saadikule Varssavis, 7.01.1926; samas, l. 179, kol-ltn Jakobsen varustusvalitsuse tehnilise asjanduse ülemale, 15.10.1926.

salajaste hulka [- -]. Et Poola sõjaväes teenib palju endisi Saksa ohvitseri, siis on ehk võimalik kuidagi kaudsel teel neid määrustikke saada,“ kirjutab major Palm.⁷⁶ Lisaks uuris Eesti kindralstaap atašeedelt sõjaväelise hariduse korralduse kohta Prantsusmaal, Belgias, Poolas, Rumeenias, Lätis, Leedus jt riikides. Huvi tunti kõrgema sõjakooli õppeaja jaotuse, õppekavade, programmide, praktiliste ülesannete jm kohta ning huvituti ka vastuvõtutingimustest ning haridus- ja rivitsensusest.⁷⁷

1927. aastal sai Jakobsen Varssavi sõjaväeatašeede korpuse vanemaks (*doyen'*iks), mis tähendas, et tal tekkis hulk lisakohustusi atašeede suhtlemise korraldamisel; ta pidi vahendama ka kutseid Poola sõjaväe korraldatud külaskäikudele üksustesse ja manöövritele jm.

1927. aasta mais avaldas ajakiri *Sõdur* mitu artiklit Poola rahvuspäha 3. mai puhul, mida illustreerisid president Ignacy Mościcki ja marssal Józef Piłsudski ning kindralite Tadeusz Piskori ja Tadeusz Kutrzeba, aga ka Poola kindralstaabi II osakonna jaoskonnaülema Michał Talikowski ja Poola atašee kapten Drymmeri fotod ja elulood. Artiklid olid eri teemadel: „Marssal Piłsudski kui ülemjuhataja tegevus Poola vabadussõjas 1918–1920 a.“, „Lühike ülevaade Poola sõjaväest“ ja „Saksamaa idapiiri kindlustuste küsimus vahekorras Poolaga“.⁷⁸ Jakobsen saatis erinumbriga Poola kõrgematele ohvitseridele, kes tänasid kirjalikult. Eriti tähtsaks pidas Jakobsen marssal Piłsudski tänusõnu, kes nimetanud Eestit muu hulgas „notre chère et fidèle Alliée“.⁷⁹

Mitu artiklit koos president Mościcki, marssal Piłsudski ja mõne kindrali fotoga ilmus *Sõduris* ka Poola taassünni 10. aastapäeva puhul 11. novembril 1928. Ajakirjanumbri esikaanel oli gravüür Poola kuningast Stefan Batoryst allkirjaga „Poolakate ja eestlaste kuningas“.⁸⁰ Ajakirjad *Sõdur* ja *Kaitse Kodu!* avaldasid artikleid Poolast ja Poola ohvitseride artikleid ka edaspidi. 1930. aasta augustis ilmus Poola presidendi Mościcki riigivisiidi puhul *Sõduri* erinumber rohke teabega Poola riigi, tema juhtide, sõjaväe ja ajaloo kohta.⁸¹

Varssavisse Poola taassünni 10. aastapäeva pidustustele (10.–13. novembril 1928) sõitis Eesti delegatsioon eesotsas riigikogu liikme Johan Laidoneriga, keda saatsid sõjaministri abi kindralmajor Paul Lill⁸² ja välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja Johan Leppik.⁸³ Kohtuti peaminister Kazimierz Barteliga. 13. novembril külastas marssal Piłsudski Eesti saatkonda ja vestles Johan Laidoneriga. Järgnenud

⁷⁶ RA, ERA.496.4.316, l. 44, major Palm kol-ltn Jakobsenile, nr 365, 15.03.1926,

⁷⁷ RA, ERA.496.4.316, l. 48, major Palm kol-ltn Jakobsenile, nr 372, 15.03.1926.

⁷⁸ Sõjaasjanduse ajakiri *Sõdur* nr 18/19, 7.05.1927, lk 426–429, 434–435, 439–442, 451–454, 455–456.

⁷⁹ Eesti keeles „meie kallid ja ustav liitlane“. RA, ERA.496.4.317, l. 285–292, kaaskirjad; RA, ERA.496.4.317, l. 224, kol-ltn Jakobsen major Normakule, 14.07.1927.

⁸⁰ *Sõdur* nr 45, 11.11.1928, esikaas, lk 1249–1257 ja 1259–1261.

⁸¹ *Sõdur* nr 30/31/32, 9.08.1930, lk 881–944.

⁸² Sõjaministri käsukiri nr 510, 9.11.1928. – Sõjaministri käsukirjad 1928. Sõjaminister kindralmajor Reek oli samal ajal Lätis. Vt Kaitseminister kindral Reek Lätis. – *Päewaleht*, 12.11.1928, lk 1.

⁸³ Poola on Eesti sõber: intervjuu kindral J. Laidoneriga. – *Päewaleht*, 16.11.1928, lk 3; RA, ERA.496.4.318, l. 76, kol-ltn Jakobsen kindralstaabi II osakonna ülemale, 17.11.1928.

pidusöögist võtsid osa välisminister August Zaleski, Seimi marssal Ignacy Daszyński, kindralstaabi ülem kindral Edward Rydz-Śmigły⁸⁴ ja teised kõrged aukandjad.

1929. aasta detsembris asutati Poola-Eesti sõprusselts, mille nõukogu auesimeheks kutsuti Poola armee peainspektor kindral Rydz-Śmigły, juhatuse auesimeheks Senati marssal Julian Szymański ning auliikmeteks Eesti kindralid Laidoner, Tõrvand ja Roska (Orasmaa). Asutamiskoosolekul osales mitu Poola ohvitseri, osa neist astus seltsi liikmeks. Seltsi üks organisatoreid oli Poola sõjaväeajakirja Polska Zbrojna peatoimetaja Władysław Ludwik Ewert.⁸⁵

1927. aasta oktoobris oli II osakond palunud sõjaväeatašeedel Prantsusmaal, Poolas ja Lätis uurida, „[k]uidas on korraldatud ametliku sõjaajaloo kirjutamine, [k]ui palju isikuid ja missuguse ettevalmistusega on sellel alal tööl [- -] ja [m]illised on nende senise töö tulemused“.⁸⁶ Lähenesid Esimese maailmasõja lõpu ja vabadussõdade 10. aastapäevad ning Eestis nähti vajadust Vabadussõja ajaloo ametliku käsitluse järele. Major Mihkel Kattai Vabadussõja Ajaloo Komiteest palus Poola sõjaväe keskraamatukogu arhiivosakonnalt küsida, kuidas korraldada sõjaajaloo arhiivi nii sõjaajaloo kirjutamiseks, üldiseks kasutamiseks kui ka dokumentide alalhoiuks, aga sedagi, kuidas kirjutada sõjaajalugu: millised on töömeetodid, kuidas sõjaajalugu formaalselt liigitada jne. Kevadel saatis Poola kindralstaabi sõjaajaloo büroo ülem, brigaadikindral Julian Stachiewicz vastuse, milles valgustas üksikasjalikult Poola sõjaajaloo uurimise ja õpetamise ning sõjaväe arhiivinduse valdkondi. Jakobsen lasi selle tõlkida ja saatis Vabadussõja Ajaloo Komiteele.⁸⁷ 1929. aasta suvel külastas komitee töökomisjoni juht major Mihkel Kattai Poola sõjaajaloo bürood isiklikult ja koostas oma tähelepanekutest põhjaliku ülevaate.⁸⁸

1929. aasta juunis väisas Poolat ametlikul visiidil sel ajal 2. diviisi ülemana teeninud kindralmajor Reek. Ta külastas sõjaväe ratsavõistlusi, kohtus peastaabi ülema ning 1. ja 2. asesõjaministriga, külastas sõjaväe lennukooli Dęblinis, laskekooli Toruńis ja suurtükiväe keskpõlügeni, sidekooli Zegrzes jm.⁸⁹ Järgmise aasta 11.–17. juunil tutvus Poola suurtükiväe väljaõppekeskusega Toruńis suurtükiväe inspektor kolonel Herbert Brede.⁹⁰ Eesti erialaohvitseride külaskäigud Poola väeüksustesse olid

⁸⁴ Tema sünninimi oli Edward Rydz ja pseudonüüm Śmigły (väle). Pärast marssaliks ülendamist 1936. aastal kasutas ta pseudonüümi perenime osana esikohal: Śmigły-Rydz.

⁸⁵ RA, ERA.495.12.118, l. 24–25, kol-ltn Jakobsen II osakonna ülemale, 11.12.1929.

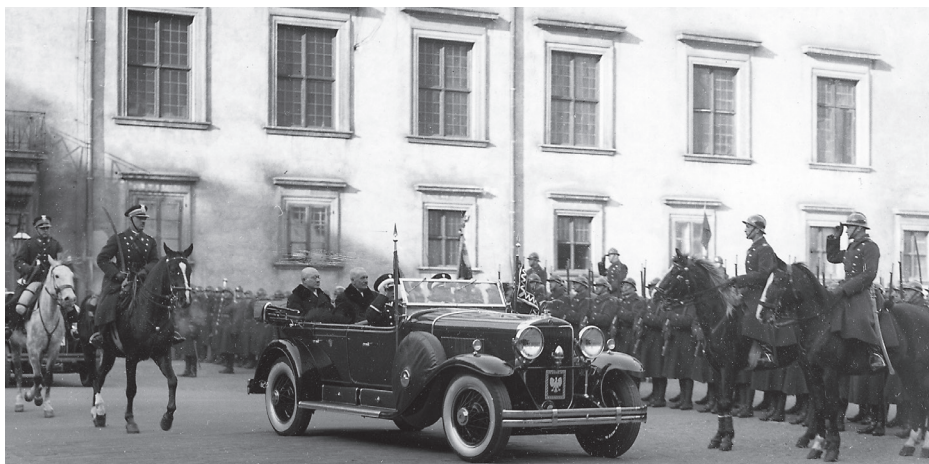
⁸⁶ RA, ERA.496.4.317, l. 92, major Laurits sõjaväe esitajatele Prantsusmaal, Poolamaal ja Lätimaal, 14.10.1927.

⁸⁷ RA, ERA.496.4.318, l. 550, major Kattai kol-ltn Jakobsenile, 15.09.1927; samas, l. 548, sõjaarhiivi juhataja kol Łodyński kol-ltn Jakobsenile, 20.01.1928; samas, l. 362–410, kol-ltn Jakobsen kol-ltn Lauritsale, 4.04.1928.

⁸⁸ Kaitseministri käsukiri nr 303, 27.07.1929 § 3. – Kaitseministri käsukirjad 1929, 3. apr – 30. dets, nr 118–495. Tallinn: Kaitseministeerium, 1929.

⁸⁹ RA, ERA.495.12.118, l. 232, Programme de séjour de General Reek, dateerimata; kaitseministri/sõjaministri käsukiri nr 248, 6.06.1929 ja nr 273, 1.07.1929. – Sõjaministri käsukirjad 1929, 4. jaan – 2. apr, nr 1–117, Kaitseministri käsukirjad 1929.

⁹⁰ RA, ERA.495.12.129, l. 18, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 12.06.1930; Kaitseministri käsukiri nr 170, 5.07.1930. – Kaitseministri käsukirjad 1930, 3. jaan – 31. dets, nr 1–332. Tallinn: Kaitseministeerium, 1930.

*Otto Strandmani visiit Poola. Strandman ja Poola president Ignacy Mościcki saabuvad presidentilossi õuele. 9. veebruar 1930.
RA, EAA.2111.1.13247.7*

regulaarsed: 1930. aasta juulist 1931. aasta aprilli lõpuni stažeeris Modlinis Poola 1. sapööripataljonis pioneeripataljoni leitnant Valentin Kanits.⁹¹ Sõjaväeinsener mereväeleitnant Johannes Nuudi sai 1930. aasta juunis loa uurida ühes Poola relvatehases toodetavaid granaate.⁹²

1930. aasta oli Poola ja Eesti suhete kõrghetk. Veebruaris külastas Poolat Eesti riigivanem Strandman, kes oli vahetult enne seda olnud saadik Poolas.⁹³

President Mościcki tegi vastuvisiidi sama aasta augustis. Tallinna saabuti reisilaeval Polonia, mida saatsid viis sõjalaeva: hävitaja Wicher ja torpeedokandja Mazur ning väiksemad torpeedolaevad Ślązak, Krakowiak ja Podhalanin. Laevadel oli 33 ohvitseri ja 479 alamväelast eesotsas Poola mereväe ülima mereväekapten Józef Unrugiga.⁹⁴

1934. aastal sekkus sõjaväelaste suhtlemisse Eesti sisepoliitika. Kaitsevägede staabi ülem kindralmajor Tõrvand pidi 3.–8. veebruarini külastama oma Poola kolleegi ja kohtuma marssal Piłsudskiga,⁹⁵ kuid Eestis oli puhkenud skandaal Eesti hävitajate Vambola ja Lennuk Peruule müümise ümber. Peruu oli maksnud laevade eest palju rohkem kui Eesti oli kätte saanud ning kaitseminister August Keremit ja Tõrvandit süüdistati kuritarvitustes. Sõjaväeatašee Johannes Raud teavitas Poola kolleegi visiidi edasilükkamise põhjustest diplomaatiliselt, vastavalt sellele, kuidas

⁹¹ Kaitseministri käsukiri nr 158, 18.06.1930. – Kaitseministri käsukirjad 1930. Kaitseministri käsukiri nr 91, 13.05.1931 § 3. – Kaitseministri käsukirjad 1931, 7. jaan – 31. dets, nr 1–270. Tallinn: Kaitseministeerium, 1931.

⁹² RA, ERA.495.12.129, l. 65 ja 73, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 8.07.1930 ja 30.06.1930.

⁹³ Vt Eesti lipp Poola kuningalossil. – Päewaleht, 11.02.1930, lk 3.

⁹⁴ RA, ERA.495.12.129, l. 42, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 30.07.1930; Poola presidendi vastuvõtmise kava Tallinnas. – Päewaleht, 6.08.1930, lk 3.

⁹⁵ Vt RA, ERA.1631.1.11, l. 121–122, Program pobytu Generala Tõrwanda, Chefa Sztabu Estońskiego; samas, l. 123–125, kol-ltn Raud kol-ltn Maasingule, 20.01.1934.

välisminister oli teavitanud saadikut Poolas Karl Robert Pustat: „Kuna Eestis hiljuti jõusse astus uus põhiseadus, mis ette näeb uut korraldamist kaitsevägede juhtimises, ei saa Kaitsevägede staabiülem sarnasel silmapilgul kodust ära sõita.“ Selle jutuga sattus Raud piinlikku olukorda ja kirjutas kindralmajor Tõrvandile pisut solvunult:

Kuna Poola staap oma esindajate kaudu Tallinnas telefoni ja telegraafi kaudu olukorrast väga hästi informeeritud on, nii et [Poola] II osakonna ülem ka mind lähemalt informeerida võis, siis pidin juurde lisama, et ka laevade müügi uurimine parlamendi komisjoni poolt Teid Tallinnas kinni peab. 29dal käisin ametliku visiidiga kindralstaabiülema kindral [Janusz] Gaşiorowski juures ning andsin ka temale ametliku seletuse.⁹⁶

Raud kirjutas veel, et laevade müügi ühe vahendaja erukindral Dmitri Lebedevi arreteerimine Riias ja Eestisse saatmine äratas Poola pressis tähelepanu, sest Lebedev esindas Eestis ka Poola relvatööstusi. Ajalehtede teatel oli Eesti politsei palunud Poola võime, et need Lebedevi arreteeriks, ning Poola II osakonna teatel vastas see tõele, kuid Lebedevil lubati siiski Poolast vabatahtlikult lahkuda.⁹⁷ Tõrvand vabastati 1934. aastal kaitsevägede staabi ülema ametikohalt. Kohus mõistis ta kuritarvituste süüdistuses õigeks, kuid ta saadeti siiski 1935. aastal erru.

7. märtsil 1934 edutati kaitsevägede staabi ülemaks kindralmajor Nikolai Reek, kes tegi visiidi oma Poola kolleegile juba 1934. aasta oktoobris. 1935. aasta märtsis käis Eestis kindral Gaşiorowski, kes külastas sama reisi raames ka Lätit ja Soomet. Tema Tallinna visiidi plaanis olid kohtumised ülemjuhataja Laidoneri, staabiülem Reegi, kaitseminister Paul Lille, välisminister Julius Seljamaa ja riigivanem Konstantin Pätsiga. Kavvas oli külastada Kaitseväe Ühendatud Õppeasutusi, lennubaasi Lasnamäel ja Aegna saare patareisid; merejõudude juhataja mereväekapten Valentin Grenz pidi andma eine Aegna komandantuuri ohvitseride kasiinos, mille toimumine sõltus aga jääoludest.⁹⁸

Kõrgemate ohvitseride vastastikused külaskäigud jätkusid Teise maailmasõja alguseni. 1939. aastal tegi ülemjuhataja kindral Laidoner Poola sõjavägede inspektori marssal Edward Śmigły-Rydzki kutsel nädalase reisi Poolasse. Teda saatsid abikaasa Maria, sõjavägede staabi ülema 1. abi kolonel Richard Maasing ja adjutant kapten August Jaakson. 19. aprillil kohtus Laidoner president Mościcki ja marssal Śmigły-Rydzki ning peaministri kindral Felicjan Składkowski, välisministri kolonel Józef Becki, sõjaministri kindral Tadeusz Kasprzycki ja peastaabi ülema kindral Wacław Stachiewicziga. Krakówis pandi pärg marssal Piłsudski hauale ja Varssavis

⁹⁶ RA, ERA.1631.1.11, l. 114, kol-ltn Raud kindralmajor Tõrvandile, 31.01.1934.

⁹⁷ Samas; vt ka samas, l. 118, „Eesti saadiku minister K. R. Pusta poolt antud eine 5.II.34 kell 14.00“ koos resolutsiooniga „jääb ära“. Lisaks peastaabi ülemale Gaşiorowskile olid kutsutud ka maaväe inspektor diviisikindral Edward Rydz-Śmigły, sõjaministri asemistriid diviisikindral Kazimierz Fabrycy ja brigadikindral Felicjan Sławoj-Składkowski, lennuväe üks juhte brigadikindral Ludomił Rayski ning mitu välis- ja sõjaministeeriumi kõrget ametnikku.

⁹⁸ RA, ERA.1631.1.11, l. 152, kol-ltn Freiberg kaitsevägede staabi ülemale, 21.12.1934; samas, l. 165, kol-ltn Freiberg II osakonna ülemale, 14.01.1935; samas, l. 171–171v, kol-ltn Freiberg kaitsevägede staabi ülemale, 21.01.1935; samas, l. 176, kol-ltn Maasing kol-ltn Freibergile, 4.02.1935.

Poola kindralstaabi ülima brigaadikindral Janusz Gąsiorowski visiit Eestisse.

Esireas vasakult: Poola kindralstaabi välisjaoskonna ülem major Jan Axentowicz, kindralmajor Nikolai Reek, kindral Gąsiorowski, Eesti merejõudude juhataja mereväekapten Valentin Grenz. Kindral Reegi taga vasakul rittmeister Konstanty Horoch, kindral Gąsiorowski taga paremal Poola kindralstaabi II osakonna ülem alampolkovnik Józef Englicht. Aegna ohvitseride kasiino, 3. märts 1935.

Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, KLM ET 9456: 1 F

kohtuti Piłsudski lesega.⁹⁹ Samal ajal olid Balti riikide sõjavägede staabiülemad Hitleri 50. sünnipäeva üritustel Berliinis. Sõjaväeatašee Tombak kirjutas:

Eile õhtul viibis minu juures eraviisiliselt Inglise sõjaväe esindaja, kes avaldas arvamist, et meie ülemjuhataja visiit Poola on kaasa aidanud olukorra selginemisele Baltikumis. Nähtavasti on siinsetes Inglise ringkondades tekkinud arvamine, et meie nüüd kaasa läheme Inglise-Prantsuse blokiga (senini kardeti saksa mõju kasvamist Baltikumis ja eriti Eestis).¹⁰⁰

1939. aasta juunis tegi nädalase visiidi Poolasse Eesti piirivalve ülem kindralmajor Hans Kurvits koos üldosakonna ülima kolonel Johan Pauli ja Tallinna jaoskonna ülima kolonelleitnant Aado Lüüsiga. Piirivalvejuhid kohtusid Poola peaministri ja sõjaministri, peastaabi ülima ja II osakonna ülemaga. Siseminister andis Eesti ohvitseride auks õhtusöögi. Küllastati idapiiri, käidi Lwówis (Lviv) ja Krakówis ning kagu-piiril Czortkówis (Tšortkiv). Eestisse naasti rongiga üle Równo (Rivne) ja Vilniuse, Turmantase jaama ja sealt läbi Läti. Raudteejaamades kohtuti Poola idapiiri valvate piirivalverügementide ning Podoolia ja Polesje piirivalvebrigaadi ülematega.¹⁰¹

1939. aasta juunis oli Eestis brigaadikindral Stanisław Roupert, Poola sõjaministeeriumi tervishoiuosakonna ülem. Koos sõjaväe tervishoiuvalitsuse ülima

⁹⁹ Kindral J. Laidoner pühapäeval Poolamaale külaskäigule. – Uus Eesti, 15.04.1939, lk 3; Kindral J. Laidoner Poola presidendi juures. – Uus Eesti, 19.04.1939, lk 3; Kindral J. Laidoner külastas marssal Piłsudski leske. – Uus Eesti, 23.04.1939, lk 3.

¹⁰⁰ RA, ERA.495.12.246, l. 151–152, kol-ltn Tombak sõjavägede staabi ülemale, 26.04.1939.

¹⁰¹ RA, ERA.495.12.260, l. 62, piirivalve talituse üldosakonna ülem kolonel Johan Paul II osakonna ülemale, 25.05.1939; samas, l. 65–66, piirivalve ülima kindralmajor Kurvitsa külaskäigu kava Poolas, 4.–11.VI.39.

sanitaarkindralmajor Martin Jervaniga käisid nad sõjaväe sanatoorium-puhkekodus ja mudaravilas Pärnus.¹⁰² Poola ja Eesti sõjavägede meditsiiniteenistustel olid pikaajalised suhted ning vahetati sanatooriumituusikuid. Eesti ohvitserid puhkasid Zakopane talikuurordis sõjaväe Piłsudski-nimelises sanatooriumis.¹⁰³ Vastutasuks pakkus sanitaarkindralmajor Lossmann, kes 1932. aasta augustis ka ise Zakopanes puhkas,¹⁰⁴ Poola ohvitseridele võimalust puhata Kuressaares. Juba 1932. aasta suvel olid seal olnud sõjaväearstid major Eugeniusz Krawczyk ja alamleitnant Franciszek Stanisławski.¹⁰⁵ 1933–1935 puhkasid Zakopanes kindralmajorid Orasmaa ja Rudolf Reimann. Sanitaarkindralmajor Lossmann oli uuesti Poolas puhkusel 1933. aastal ja viibis 1935. aasta juunis Krynica sanatooriumis.¹⁰⁶

Ravipuhkus Poolas polnud ainult kindralite privileeg. 1931. aasta alguses olid seal major Aleksei Koik kaitsevägede staabist ja II osakonna ülem kolonelleitnant Laurits,¹⁰⁷ 1934. aasta novembris leitnant Albert Pesur, üks 1924. aasta 1. detsembri mässi mahasurumise kangelasi, kes oli 1934 suvel lõpetanud kõrgema sõjakooli.¹⁰⁸ 1939 suvel plaaniti anda Poola ohvitseridele ja nende pereliikmetele Narva-Jõesuu sõjaväe sanatoorium-puhkekodus kasutamiseks kokku 250 ravipäeva, mille eest pidi tasuma Eesti sõjamineisterium.¹⁰⁹

Teine maailmasõda Euroopas algas 1. septembril 1939 Saksamaa rünnakuga Poola vastu.¹¹⁰ Juuli keskel oli atašee Tombak palunud luba veeta kuu lõpu puhkusena Saksamaal, kuid sõjavägede staap ei lubanud.¹¹¹ 17. septembril kirjutas ta II osakonnale juba Cernăuți Rumeenias (praegu Tšernivtsi Ukrainas) kui Eesti sõjavägede esindaja Rumeenias.¹¹² Novembris Eestisse jõudnuna ja sõjaväe sideüleva ametikohale määratuna kirjutas ta üksikasjaliku aruande oma viimastest päevadest

¹⁰² Poola sv. tervishoiuvalitsuse ülem Tallinnas. – Päewaleht, 19.06.1939, lk 8.

¹⁰³ Vt nt RA, ERA.1631.1.11, l. 12, lendurkpt Mihkel Parsmann kol-ltn Rauale, 28.11.1931; samas, l. 21, kol-ltn Laurits kol-ltn Rauale kol Gustav Viardi koos abikaasaga ravist Zakopanes, aprill 1932; samas, l. 57, kol-ltn Laurits kol-ltn Rauale kol-ltn Abeli ravist Zakopanes, detsember 1932.

¹⁰⁴ Kaitseministri käsukiri nr 206, 6.09.1932. – Kaitseministri käsukirjad 1932, 13. jaan – 31. dets, nr 1–306. Tallinn: Kaitseministeerium, 1932.

¹⁰⁵ RA, ERA.1631.1.11, l. 38, kol-ltn Raud kindral Rouppertile, 8.06.1932; samas, l. 49, major Niewęglowski kol-ltn Rauale, 13.07.1932.

¹⁰⁶ Kaitseministri käsukiri nr 72 § 1, 21.03.1933; nr 173, 15.06.1933; nr 187 § 1, 28.06.1933. – Kaitseministri käsukirjad 1933, 4. jaan – 29./30. dets, nr 1–346. Tallinn: Kaitseministeerium, 1933; samas, Kaitseministri käsukiri nr 254 § 1, 18.09.1933; kaitseministri käsukiri nr 160, 13.08.1934. – Kaitseministri käsukirjad 1934, 2. jaan – 31. dets, nr 1–233. Tallinn: Kaitseministeerium, 1934; Kaitseministri käsukiri nr 137 § 1, 5.07.1935. – Kaitseministri käsukirjad 1935, 5. jaan – 31. dets, nr 1–217.

¹⁰⁷ Kaitsevägede Staabi ülevaade käsukiri nr 22 § 1, 2.03.1931 ja nr 23 § 3, 4.03.1931. – Kaitsevägede Staabi ülevaade käsukirjad 1931, 9. jaan – 29. dets, nr 1–132. Tallinn: Kaitsevägede Staap, 1931.

¹⁰⁸ Kaitsevägede Staabi ülevaade käsukiri nr 168 § 1. – Kaitsevägede Staabi ülevaade käsukirjad 1934, 2. jaan – 31. dets, nr 1–194. Tallinn: Kaitsevägede Staap, 1934.

¹⁰⁹ Sõjamineistri käskkiri nr 55, 4.05.1939. – Sõjamineistri käskkirjad 1939, 5. jaan – 23. dets, nr 1–163. Tallinn: Sõjamineisterium, 1939.

¹¹⁰ Vt ka September 1939 Poolas ja Leedus: Eesti ohvitser Euroopas. Koost. Merike Jürjo. Tallinn, 2021.

¹¹¹ RA, ERA.495.12.260, l. 25, kol-ltn Saarsen kol-ltn Tombakule, 14.07.1939.

¹¹² RA, ERA.495.12.260, l. 4, kol-ltn Tombak II osakonnale, 17.09.1939.

sõjaväelise esindajana Poolas ja Rumeenias: „Üldiselt arenesid sündmused Poolas sellise kiirusega, mida ei poolakad ise ega diplomaatkond polnud võimelised ette nägema.“¹¹³ 1939. aasta novembri lõpus saadeti ta uuesti Varssavisse, seekord Berliini kaudu, et sõjaväeline esindus Varssavis likvideerida.¹¹⁴

Koostöö väljaõppe ja sõjaväelise hariduse vallas

Juba 1921. aasta jaanuaris otsustas Eesti Vabariigi Valitsus anda sõjaministrile põhimõttelise loa komandeerida teadmiste ja kogemuste täiendamiseks välismaa kõrgematesse sõjakoolidesse viis ohvitseri kindralstaabi, kaks inseneriväe, viis suurtükiväe ja kolm mereväe alal.¹¹⁵ Küsimus oli ennekõike rahas ja sobivate kandidaatide leidmises ning esialgu niipalju ohvitseri välismaale muidugi ei sõitnud.

Poola oli üks riike, kus Eesti sõjaväelased stažeerimas, kursustel ja sõjakoolides õppimas käisid. Poola ja Eesti ohvitseride *linguae francae* olid konkreetsete isikute taustast olenevalt kas vene või saksa keel; poolakate puhul sõltus esimene võõrkeel sageli sellest, millisesse riiki kuulus enne Esimest maailmasõda Poola osa, kust ta pärit oli. Ametlikus asjaajamises eelistasid poolakad prantsuse keelt ja 1920. aastatel oli Poolasse saadetavatel Eesti ohvitseridel soovitatav seda osata. Kuid Poola sõjaväelised õppeasutused ja sõjakoolid olid poolakeelsed ning neisse õppima läinud Eesti ohvitserid õppisid poola keele vajalikul määral ära. Kergem oli see vanemate meeste jaoks, kes olid õppinud venekeelses koolis, samuti oli Eesti sõjaväes üsna palju vene (ja ka üksikuid poola) taustaga ohvitseri. Kurtmised suure töökoormuse üle õpingute ajal Poolas tulenesid suuresti raskustest keelega.

Ratsaväelaste koostöö

Üks Eesti-Poola sõjalise koostöö mahukaid peatükke oli koostöö ratsaväelaste vahel. Nüüdseks on kūrassiiride, husaaride ja ulaanide asemele astunud juba ammu soomusvägi ning nagu minevikus tragunid hobustelt, jalastub tänapäeval soomukitelt mehhaniseeritud jalavägi. Ratsavägi on jäänud ajalukku.

Kui Poola-Leedu ratsavägi oli kuulsust kogunud juba 1410. aasta Grünwaldi lahingus ja Poola kuninga Jan III Sobieski husaarid 1683. aastal Viini vabastamisel Osmanite piiramisrõngast, olid eestlased talupojarahvas ja harjunud hobust vaatama pigem tagantpoolt kas üle adrakurgede või siis vankriserval istudes. Siiski oli Eestil Vabadussõjas kaks ratsapolku, rahuajal Tartus aga täiskoosseisuline ratsarügement. Ratsaväes teenis palju baltisakslasi ja venelasi, oli ju ratsavägi olnud varasemate kõrgemate seisuste relvaliid ja ratsutamisoskus kuulus aadli kasvatuses juurde. Eesti ratsaväe esindajatena külastasid Poolat baltisakslasest kolonel Paul Bassen-Spiller, kes oli kümme aastat ratsarügemendi ülem, ning Eesti ratsaväe inspektor ja ühe vanima baltisaksa suguvõsa liige kolonel Arthur von Buxhoevden. Vabadussõjas oli 1. ratsapolku juhtinud eestlane, hilisem kindralmajor Gustav Jonson, kes sai pärast

¹¹³ RA, ERA. 495.12.246, l. 18–21, kol-ltn Tombak Sõjavägede staabi ülema I abile, 9.11.1939.

¹¹⁴ RA, ERA. 495.12.246, l. 16, kol-ltn Tombak kol Saarsenile, 25.11.1939.

¹¹⁵ RA, ERA.31.2.1030, l. 95–96, Vabariigi Valitsuse otsus, 14.01.1921.

Buxhoevdenit ratsaväe inspektoriks, kuid kelle tsaariaegne sõjaväeline eriala oli õigupoolest ratsasuurtükivägi.¹¹⁶

1927. aasta suvel palus Eesti sõjaminister kindralmajor Reek sõjaväeatašee Ludvig Jakobsenil uurida, kas Eesti ratsaväeohvitserid saaksid õppida täienduskursustel Poolas. Poola kindralstaabi ülem kindral Piskor lubas Eesti ohvitserid ratsaväe väljaõppekeskuses Grudziądzis vastu võtta, kuid soovitas neil eelnevalt stažeerida mõnes Poola ratsaväeüksuses, et tutvuda teenistuskorraldusega ja õppida keelt. 1927/28. õppeaastal olid Grudziądzis plaanis eskadroniülemate, ratsutamisinstruktorite, ratsaväe vanemohvitseride ja ratsaväe soomusautode eskadronide kursused. 1927. aasta septembri lõpus suunati Poolasse eskadroniülemate kursustele kapten Martin Bergmann, kes oli lõpetanud kõrgema sõjakooli ja oli 1939–1940 ratsarügemendi ülem, ning ratsarügemendi eskadroniülem Raimund Hindpere.¹¹⁷ Novembri alguseks lõpetasid nad stažeerimise ratsaväerügementides ja alustasid õpinguid Grudziądzis. Bergmann kirjutas kolonelleitnant Jakobsenile:

Sadulate küsimus on ka ikka veel lahtine ja ajame kuidagi läbi, kuigi see siin võõrastust äratav, sest sadul on ratsaväelasel tähtsaim õppeabinõu ja seda muretseda oleks õieti meie sõjaministeeriumi kohus.¹¹⁸

1928. aasta aprillis kirjeldas leitnant Hindpere pingelist õppetööd:

[- -] 8–10 tundi oleme päevas kursustel kinni, öhtud kuluvad määrustikkude uurimiseks ja koduste ülesannete lahendamiseks. Puudulik keeletundmine raskendab ja nõuab palju aega raamatute ja loengute uurimiseks, tuleb ohtrasti sõnaraamatut tarvitada.¹¹⁹

Kapten Bergmann ja leitnant Hindpere olid ajuti raskustes, sest neil polnud oma hobuseid ja Eestist saadetak palk kippus hilinema, mistõttu oli raske hoida ratsaväeohvitseri seltskondlikku taset. 1928. aasta suvel otsustas Eesti valitsus, et Poolasse kursustele saadetak ratsaväeohvitser saab ühe ratsahobuse ja sõdurist käskjala (tentsiku) ning hobuse ja tentsiku kulutused kaetakse vastavalt Poola ratsaväe normidele.¹²⁰

1928–1929 õppisid Grudziądzis eskadroniülemate kursustel leitnandid Johannes Sinkelmann (a-st 1938 Sildam) ja Felix Jänes.¹²¹ Enne kursuste algust stažeerisid nad

¹¹⁶ Vt Andmekogu Eesti ohvitserid 1918–1940: Paul Bassen-Spiller, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=18274>, Peter-Eugen-Artur (Arthur) von Buxhöveden, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=18451> ja Gustav Jonson, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=19515> (kõik 10.04.2024).

¹¹⁷ RA, ERA.496.4.317, l. 263–263v, kol-ltn Jakobsen kindralmajor Tõrvandile, 16.07.1927; samas, l. 256–257, des renseignements sur les officiers que le Ministre de la Guerre d'Estonie desire envoyer à Pologne pour y completer leur instruction militaire, 3.08.1927; samas, l. 144, major Laurits kol-ltn Jakobsenile, 28.09.1927; samas, l. 130–130v, kol-ltn Jakobsen major Lauritsale.

¹¹⁸ RA, ERA.496.4.317, l. 81–83v, ltn Hindper Artur Haamanile, 6.11.1927 ning kpt Bergmann kol-ltn Jakobsenile, 6.11.1927 ja 19.02.1928.

¹¹⁹ RA, ERA.496.4.318, l. 304, ltn Hindper kol-ltn Jakobsenile, 11.04.1928.

¹²⁰ RA, ERA.496.4.318, l. 212, Vabariigi Valitsuse otsus, 18.07.1928 (ärakiri).

¹²¹ RA, ERA.496.4.318, l. 229, ratsaväe ohvitseride kandidaatide nimekiri Poolamaale eskadroni ülemate kursustele komandeerimiseks, 9.06.1928; Sõjaministri käsukiri nr 316, 4.08.1928. – Sõjaministri käsukirjad 1928; Kaitseministri käsukiri nr 262 § 2, 15.06.1929. – Kaitseministri käsukirjad 1929.

vastavalt 2. ulaanirügemendis Suwalkis ja 16. ulaanirügemendis Bydgoszczis.¹²² Need kaks rügementi olid eestlaste koostööpartnerid ka edaspidi.

1929–1930 õppis Grudziądzis ratsaspordi kursustel ratsarügemendi kapten Boris Andrejev¹²³ (a-st 1932 Andree), kellest sai 1936. aastal kaitsevägede Vorbuse hobusekasvanduse ülem. Tema käskjalg Johannes Loorits haigestus ja suri 1930. aasta jaanuaris Toruńi haiglas.¹²⁴ Enne seda oli Grudziądzi eskadroniülemate kursustele saadetud kapten Johannes Aia, kes oli stažeerinud Poola 14. ulaanirügemendis Lwówis.¹²⁵ Kapten Aia tentsik tuli aga Eestisse tagasi saata ratsaväekooli väljaõppeülema major Bronisław Rakowski palvel, sest ta „mõjus oma ülalpidamisega Poola sõdurite peale halvasti“.¹²⁶ Ratsarügemendi ohvitseride väljaõpe Poola ratsaväe kursustel jätkus ka 1930. aastate teisel poolel.¹²⁷

Poola ratsaväelased rittmeister Stefan Starnawski, major Trenkwaldt ja rittmeister Adam Królickiewicz võtsid osa 1931. aasta septembris peetud Eesti IV üleriiklikest ratsavõistlustest ja võitsid mitu auhinda.¹²⁸ Poolakad võistlesid Eestis ka edaspidi. Poola saatkond Tallinnas pani omakorda välja auhinna parimale Eesti ratsaväeohvitserile.¹²⁹

Eesti ohvitserid Varssavi polütehnikumis

Lisaks Poola kõrgemale sõjakoolile ja teistele Poola sõjaväelistele õppeasutustele ning õppekeskustele õppisid Eesti ohvitserid stipendiaatidena ka Varssavi polütehnikumis. Juba esimeste Euroopa tehnikakõrgkoolide rajamine 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alguses oli lahutamatu seotud sõjaväe vajadustega. Eesti aga asutas oma tehnikakõrgkooli alles 1936. aastal. 1918. aastal avati Tallinnas küll tehnilised kursused, millest varsti kasvas välja Tallinna Tehnikum, kuid selle lõpudiplom ei olnud võrdne tehnikakõrgkooli lõpudiplomiga. 1920. aastatel ja hiljemgi õppis hulk eestlasi välismaa, eeskätt Saksamaa, Austria ja Tšehhoslovakkia saksakeelsetes tehnikakõrgkoolides (Danzigis, Dresdenis, Brnos, Prahas, Viinis ja mujal).

1932. aasta suvel käis Eestis Poola Akadeemilise Rahvusvahelise Lähenemise Ühingu „Liiga“ (Polski Akademicki Związek Zbliżenia Międzynarodowego „Liga”)

¹²² RA, ERA.496.4.318, l. 207, major Normak kol-ltn Jakobsenile, 25.07.1928.

¹²³ Kaitseministri käsukiri nr 399, 1.10.1929 ja nr 232, 3.09.1930 § 6 ja 7. – Kaitseministri käsukirjad 1929 ja Kaitseministri käsukirjad 1930.

¹²⁴ RA, ERA.495.12.129, l. 119, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 14.01.1930; samas, l. 42, kol-ltn Jakobsen kapten Andrejevile, 6.08.1930.

¹²⁵ Kaitseministri käsukiri nr 302 § 6, 24.07.1929 ja nr 170, 5.07.1930. – Kaitseministri käsukirjad 1929 ja Kaitseministri käsukirjad 1930; RA, ERA.495.12.118, 242, l. 127, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 22.08.1929; samas, l. 5, kol-ltn Jakobsen II osakonnale, 30.12.1929; RA, ERA.495.12.129, l. 51, kol-ltn Jakobson kapten Andrejevile, 25.07.1930; samas, l. 173, kol-ltn Jakobsen II osakonna ülemale, 10.01.1930.

¹²⁶ RA, ERA.495.12.118, l. 5–6, kol-ltn Jakobsen II osakonna ülemale, 28. ja 30.12.1930.

¹²⁷ Vt RA, ERA.495.12.130, 361, 3.02.1935 jm.

¹²⁸ Kaitseministri käsukiri nr 208, 5.10.1931. – Kaitseministri käsukirjad 1931.

¹²⁹ Kaitseministri käsukiri nr 232, 29.09./3.10.1932 § 1 ja nr 279, 11.10.1933. – Kaitseministri käsukirjad 1932, Kaitseministri käsukirjad 1933.

esindaja Paprocki, kes pakkus 30–40 eestlasele võimalust õpinguteks Varssavi poliütehnikumis koos tasuta õppe, soodsama ühiselamukorteri ja tasuta rongisõiduga Poola piires. Eestlased lubati vastu võtta ilma sisseastumiseksamiteta.¹³⁰ Kandidaatide väljavallimine jäi Eesti haridus- ja sotsiaalministeeriumi hooleks. Liiga seadis tingimuseks, et üliõpilased peavad olema Eesti kodanikud ja „eesti rahvast“.¹³¹ Sooviavaldusi laekus üle saja.¹³² Lõpuks valiti välja 30 üliõpilast, kes Varssavisse sõitsid.¹³³ Mitu kandidaati oli segaperekondadest, kus üks vanematest oli poolakas. Suur osa oli lõpetanud vene kooli, nende seas palju optante.¹³⁴

Poolas õppimine ei olnud aga sugugi lihtne. Alguses oli raskusi keelega, probleemiks oli rahapuudus. Õpingud kippusid venima, paljud jäid Poolasse plaanitust kauemaks. Lisaks vähenes pärast Tallinna tehnikaülikooli avamist 1936. aastal nii Eesti riigi kui ka stipendiumifondide senine huvi Poolas õppijaid ka omalt poolt toetada.

1932. aasta juulis tundis kaitseministeerium huvi võimaluse vastu saata sama ettevõtmise raames Poolasse õppima Eesti ohvitseri.¹³⁵ Mõne aja pärast astusidki eraisikutena Varssavi poliütehnikumi kuus ohvitseri: leitnant Johannes Pals sidepataljonist, 1. jalaväerügemendi rühmaülem leitnant August Berner (Talmel), leitnant Leonid (Laos) Koort Varustusvalitsuse relvalaost, 2. soomusrongirügemendi tehnikakompanii pioneerirühma ülem leitnant Arved Vaher ning kaks lendurkaptenit, Jakob Sepp ja Eduard Läte.¹³⁶ Berner õppis keemiaosakonnas keemiarelvaseksioonis, Koort ja Vaher mehaanika osakonna relvastusseksioonis, Läte ja Sepp mehaanika ning Pals elektrotehnikaosakonnas.¹³⁷

1932. aasta septembris otsustas valitsus Poolasse lähetatud ohvitseridele palka maksta Eesti ametikohtade järgi,¹³⁸ kuid Eesti ohvitseri palgast Varssavis siiski ei piisanud. Probleemiks oli ka edutamine – võrreldes tegevvaes teenivate ohvitseridega ei saanud Varssavis õppides auastmes ülendamis loota, eriti kui õpingud venisid. Üliõpilased Poolasse õppima kutsunud „Liigal“ sai raha otsa ning õppemaksu ja eluase soodustus peatati. Leitnant Koort kirjutas 1932. aasta novembris, et rahaliselt on olukord raske. „Liiga“ poole abisaamiseks oli piinlik pöörduda, sest Poola peastaap

¹³⁰ Eestlased õppima Poola politehnikumisse. – Päevaleht, 9.07.1932, lk 1; RA, ERA.1108.5.745, l. 4–4v, Ministerialdirektor Gottlieb Ney an Akademicki Związek Zbliżenia Międzynarodowego „Liga”, dateerimata.

¹³¹ RA, ERA.1108.5.745, l. 5–5v, A. Z. Z. M. „Liga” Eesti haridusministeeriumile, 2.09.1932.

¹³² RA, ERA.1108.5.745, l. 23–23v, Tallinna tehnikumis õppinud isikute nimestik, kes avaldavad soovi edasi õppida Warssavi poliütehnikumis, dateerimata.

¹³³ RA, ERA.1108.5.745, l. 29–29v, Varssavi politehnikumi õppima sõitjate nimestik, dateerimata.

¹³⁴ Vt nt RA, ERA.1108.5.745, l. 63, Vitold Saretok haridus- ja sotsiaalministeeriumile, 14.09.1932.

¹³⁵ RA, ERA.1108.5.745, l. 166, kaitseministeeriumi varustusvalitsuse relvastusosakond haridus- ja sotsiaalministeeriumile, juuli 1932.

¹³⁶ RA, ERA.1631.1.15, l. 11–15v, 16–20v, 21–26v, 28–29v ja 30–33, Berneri, Koorti, Vaheri, Sepa ja Lätte teenistuslehed Eesti Varssavi sõjaväelise esindaja asjaajamises.

¹³⁷ RA, ERA.495.12.153, l. 79, kol-ltn Laurits kol-ltn Rauale, 19.9.1932; RA, EAA.1757.1.64, l. 27, Rotalia Varssavi koondis, liikmete nimestik pro II sem. 1934, 4.03.1934.

¹³⁸ RA, ERA.31.3.10324, l. 2–4, seletuskiri, dateerimata ja Vabariigi Valitsuse otsus, 16.09.1932.

tunnustas eestlasi ohvitseridena, kuigi nad astusid polütehnikumi eraisikutena. Eesti leitnandi palk Poola rahas oli 237 zlotti, millest korterikuluks läks 35 ja poola keele tundideks 50 zlotti. Lisandus sisseastumismaks 10 ja semestrimaks 190 zlotti, ning palgast enam ei jätkunud.¹³⁹ 1933. aasta lõpuks oli küsimus lahendamata, välismaale läkitatud ohvitseride palkade reguleerimine oli edasi lükatud ja kaitseministeerium sai pakkuda ainult kroonide sooduskursiga valuutaks vahetamist.¹⁴⁰

Poolas õppivate lennuväelaste palk oli 167 krooni. Ülejäänud olid maaväelased, kes teenisid 155, 130 ja kaks meest 100 krooni kuus. 1933. aasta juunis muutus Poolas õppimine veelgi kulukamaks, kui krooni kurssi langetati 35%, millega see odavnes umbes 30% ka Poola zloti suhtes: 100 zlotti maksis nüüd umbes 70 krooni.

Kirjas sõjaväeatašeele Varssavis kirjeldas leitnant Koort üksikasjalikult oma majandusraskusi ja võttis asja kokku:

Selle palgaga siinse elukallidusega võrreldes (umbes 60% kallim kui Tallinnas) on võimatu Varssavis ära elada, ja sealjuures tuleb aga väga rasket õppetööd teha ja õppimist lõpetades tuleb sarnase töö- ja teenistuskõlbliku tervisega tagasi tulla, et oleks võimalik omandatud teadmisi kasulikuks tööks muuta.¹⁴¹

Kuid ülemjuhataja Laidoner ei andnud nõudmistes järele ja kirjutas ülevaatele Varssavis õppivate ohvitseride tööst resolutsiooni:

Ohvitserid, kes tähtajaks vastavalt oma poolt antud allkirjaga, pooldiplomi ei saa – tulevad Varssavist ära kutsuda.¹⁴²

1934. aasta mais Poolas õppivate maaväelaste palku tõsteti.¹⁴³ 1935. aastal tegi kaitseministeerium ettepaneku määrata Varssavis õppivate ohvitseride palgaks 215 krooni kuus ja abielus meestele veel 55 krooni lisaraha, mis võimaldanuks end Varssavis „tagasihoidlikult elatada“, kuid „lastega perekondadele tuleks maksta väikest laste-abiraha“. Läte, Sepp ja Koort olid abielus juba Poola minnes, Johannes Pals abiellus Poolas. Alates 1934/35. õppeaastast tasus Eesti riik ka semestrimaksu.¹⁴⁴ Valitsus kinnitas need palgamäärad ja abikaasa lisatasu arvates 1. aprillist 1935.¹⁴⁵

Rahanappus siiski üliõpilaselu ei takistanud. 1933. aasta novembris moodustasid Pals, Koort, Berner, Vaher ja Läte Eesti Üliõpilasi Organiseeriva Toimkonna Poolas (EÜOTP) ja taotlesid liitumist korporatsiooniga Rotalia. (Jakob Sepp oli õppinud

¹³⁹ RA, ERA.1631.1.15, l. 5, ltn Leonid Koort Eesti kaitseväge esindajale Poolas, 9.11.1932.

¹⁴⁰ RA, ERA.1631.1.15, l. 54, kol-ltn Maasing kaitseväge esindajale Poolamaal, 6.10.1933.

¹⁴¹ RA, ERA.495.12.53, l. 46–49, ltn Koort kaitseväge esindajale Varssavis, 21.06.1934.

¹⁴² RA, ERA.495.12.53, l. 131, kln-ltn Laidoneri resolutsioon, 26.11.1935.

¹⁴³ RA, ERA.31.3.10354, l. 3–4, riigivanema otsus nr 397 ja Vabariigi Valitsuse otsus nr 689, 11.05.1934.

¹⁴⁴ RA, ERA.31.3.10367, l. 3–3v, seletuskiri kaitseministri 8.10.1935. a ettepaneku juurde hariduse täiendamiseks Poolamaale Varssavi polütehnikumi lähetatud ohvitseride teenistustasu normide asjus.

¹⁴⁵ RA, ERA.31.3.10367, l. 4–5, riigivanema otsus nr 812, 23.10.1935 ja Vabariigi Valitsuse otsus, 23.10.1935.

Tartu ülikoolis ning juba oli EÜS-i liige.)¹⁴⁶ Oma koosoleku protokollis kirjeldasid nad olukorda: Varssavis õppis 27 eesti üliõpilast, kellest eesti üliõpilasorganisatsioonidesse kuulus 11.¹⁴⁷

Rotalia vastus oli positiivne.¹⁴⁸ 13. detsembril 1933 likvideeriti EÜOTP ja asutati Rotalia Varssavi koondus.¹⁴⁹ Edaspidi võeti vastu mõned uued liikmed, kes ei olnud enam ohvitserid; kuid Rotalia vilistlane oli ka uus sõjaväeataşee Herbert Raidna.¹⁵⁰ Liikmeks kutsuti ka Varssavi kõrgemas sõjakoolis õpinguid alustanud major Rein Tombakut,¹⁵¹ kuid hilisemates nimekirjades teda pole.

Jakob Sepp katkestas õpingud ja naasis Eestisse 1934. või 1935. Leonid Koort kutsuti tagasi terviselikel põhjustel 1936. aastal.¹⁵² 1936. aastal naasis terviselikel põhjustel ka leitnant Berner, kel jäi tegemata ainult viimane kollokvium keemilisest analüüsist.¹⁵³

1937. aasta sügissemestril õppisid Varssavis veel Läte, Pals ja Vaher.¹⁵⁴ Rotalia koondus Varssavis koosnes 1932/33. õppeaastal ainult ohvitseridest, nende Eestisse naasmisel konvendi tegevus vaibus. Esimees oli peaaegu kogu tegevusaja vältel Johannes Pals.

Johannes Pals: Poolas õppinud Eesti ohvitseri saatus

Kapten Pals oli 15-aastase koolipoisina 1918. aastal Vabadussõtta läinud ja võitles laiarööpmelisel soomusrongil nr 3, pälvides kooliõpilaste üksuse organiseerimise eest Vabadusristi I/3. Seejärel lõpetas sõjaväe tehnikakooli ja tennis sidepataljonis ning õppis mõne aasta Tartu ülikoolis ka juurat. Varssavis elektrotehnikat õppides abiellus 1937. aastal poolatari Czesława-Barbara Gumowskaga.

Abielu põhjustas ametkondlikku kirjavahetust. Sidepataljoni ohvitseride kogu, kus kapten Pals hingekirjas oli, pidi andma abieluks nõusoleku.¹⁵⁵ Ka demokraatlikus riigis, kus seisuslikud eesõigused olid kaotatud, hoidis ohvitserikorpust oma „seltskondlikku taset“. Eesti sõjaväeataşeel paluti järele uurida, kas preili Gumowskal oleks perekonna ja hariduse poolest võimalik abielluda ka Poola ohvitseriga. Kapten Palsi tulevane äi Kazimierz Gumowski oli väikekaupmees ja Barbara oli

¹⁴⁶ Vt andmebaas Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944, mtr nr 6486, <https://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaat> (10.04.2024).

¹⁴⁷ RA, EAA.1757.1.64, l. 6–7, protokoll nr 1, J. Pals, L. Koort, A. Berner, A. Vaher, E. Läte, 25.11.1933.

¹⁴⁸ RA, EAA.1757.1.64, l. 9, Rotalia EÜTOP juhatusele, 1.12.1933.

¹⁴⁹ RA, EAA.1757.1.64, l. 13, protokoll nr 3, J. Pals, E. Läte, L. Koort, A. Berner, A. Vaher, 13.12.1933.

¹⁵⁰ Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944, mtr nr 12717, <https://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaat> (10.04.2024).

¹⁵¹ RA, EAA.1757.1.64, l 34v, EKL! nimekirja jaoks andmed Varssavi koondise koosseisu üle, 29.10.1934.

¹⁵² RA, EAA.1757.1.64, l. 57, korp! Rotalia presiidiumile, 12.09.1936.

¹⁵³ RA, ERA.495.12.153, l. 227, kol-ltn Raidna kaitsevägede staabi ülemale, 19.10.1936; samas, l. 267, dotsent J. St. Dobrzanski tõend, 4.05.1939.

¹⁵⁴ RA, EAA.1757.1.64, l. 116, Varssavi koondise liikmed 1937/1938. a, 27.10.1937.

¹⁵⁵ RA, ERA.495.12.153, l. 154–156, ülevaade kpt Palsi rahalisest olukorrast. – Sidepataljoni ülem kol-ltn Normak kaitsevägede staabi ülema I abile, 23.10.1935.

õppinud halastajaõeks, nii et neiu vastas ka Poola ohvitserikorpuse standarditele.¹⁵⁶ Sõjavägede staabi ülem Nikolai Reek kirjutas kapten Palsi abiellumistaotlusele resolutsiooni: „Halb, kuid nõus!“¹⁵⁷ Mureks oli Palsi elustandard – enne Eestisse naasmist ei olnud tal loota majoriks ülendamist ja sellega seotud palgatõusu. Niisiis lubas pruudi isa perekonda kapteni ja majori palgavahe määra ulatuses seni toetada, kuni Pals majoriks ülendatakse.

Kapten Pals lõpetas polütehnikumi, naasis koos abikaasaga 1938. aasta suvel Eestisse ja määrati 1939. aasta märtsis merekindluste staabi insener-mehaanikuks. Kaptenmajoriks ülendi ta veebruaris 1940. Sama aasta kevadest oli ta merejõudude baasi tehnikajaoskonna insener-elektrik ja ühtlasi jaoskonnaülem ning õpetas Tallinna tehnikaülikoolis ka elektrotehnikat.

Eesti okupeerimise järel saadeti kaptenmajor Pals 1. septembril 1940 erru.¹⁵⁸ NKGB Eesti NSV osakonna ohvitserid vangistasid ta 1941. aasta juunis pärast NSV Liidu ja Saksamaa sõja algust. Ta viidi Venemaale. Ülekuulamistel Kirovi vanglas küsiti temalt kontaktide kohta Poola ja teiste riikide ohvitseridega. Ta ütles, et 1939. aasta lõpul ja 1940. aasta alguses kohtus ta Tallinnas Poola sõjaväelaste-sõjapõgenikega: leitnant Szmidt, insener-elektrik Brużewski, kapten Stepulkowski ja leitnant Krauzega, kes sõitsid edasi Rootsi. Szmidtiga oli ta tutvunud juba Varssavis 1936. aastal.¹⁵⁹ Pals mõisteti süüdi selles, et „aastatel 1918–1919 osales aktiivselt niinimetatud „vabadussõjas“ ja võitles aktiivselt, relv käes, Nõukogude võimu vastu, mille eest Eesti valitsus autasustas teda „vabadusristiga““, ja tribunal määras talle surmaotsuse.¹⁶⁰ Vene NFSV Ülemkohtu kriminaalkolleegium jättis tema palve otsus ära muuta rahuldamata,¹⁶¹ samuti jättis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium rahuldamata tema armuandmispalve¹⁶² ning ta lasti 14. detsembril 1941 maha.¹⁶³ Barbara Pals oli olnud 1941. aastal Eestis,¹⁶⁴ kuid pääses millalgi Poolasse, kus suri 2005. aasta juulis 94-aastaselt.¹⁶⁵

Kokkuvõte

Poola ja Eesti sõjaväelaste suhted sõdadevahelisel ajal olid tihedad ja mitmetahulised. Seda tõendab kasvõi kahe riigi sõjaväelaste vahetatud riiklike ja sõjaväeliste teenetemärkide arv, mille analüüs jäi väljapoole selle artikli mahtu. Mõlemad riigid olid

¹⁵⁶ RA, ERA.495.12.153, l. 153, Feliks Broniecki saatkonnanounik Konstantin Schmidtile, 6.12.1935.

¹⁵⁷ RA, ERA.495.12.153, l. 178, Reegi resolutsioon kol-ltn Raidna kirjal II osakonna ülemale, 18.02.1936.

¹⁵⁸ RA, ERA.495.1.731, Pals, Johannes Johani poeg, Ohvitseride ja sõjaväeametnike kartoteek, L-P.

¹⁵⁹ RA, ERAF.129SM.1.2307-I, l. 17, Johannes Palsi ülekuulamise protokoll Kirovis, 4.08.1941.

¹⁶⁰ Samas, l. 24–24v, Johannes Palsi süüdistuskokkuvõte, 23.08.1941.

¹⁶¹ Samas, l. 37–37v, Vene NFSV Ülemkohtu kriminaalkolleegiumi otsus, 29.09.1941.

¹⁶² Samas, l. 344, väljavõte NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi protokollist nr 9/205, 10./28.11.1941.

¹⁶³ Samas, l. 39, õiend.

¹⁶⁴ Samas, l. 5v, Pals, Johannes Johani p, arreteeritu ankeet, 2.08.1941.

¹⁶⁵ Pals, Czesława Barbara, Baza Nekrologów, Informacja O Zmarłych, <http://www.nekrologi-baza.pl/zmarly/209941> (10.04.2024). Täna Ülle Krafti viite eest.

tekinud – tõsi, Poola riiklus taastati – Esimeses maailmasõjas lagunenuid impeeriumite varemetele. Mõlema sõjavägede aluseks olid oma rahvuslikud väeosad impeeriumite armeedes ning mõlema sõjaväe ohvitserid olid õppinud ja teeninud Vene armees (Poola ohvitserid ka Austria-Ungari ja Saksa armees). Mõlemad armeed said tuleristised vabadussõdades Nõukogude Venemaa ja vähemal määral Saksa vabakorpuste vastu; poolakad pidasid väiksemaid sõdu ka ukrainlaste, leedulaste ja tšehhidega.

Eesti pidas Poolat üheks oma tähtsamaks liitlaseks, sest Poola oli sõdadevahelisel ajal Kesk-Euroopa suurvõim. Poola jaoks olid suhted Eestiga samuti tähtsad, polnud ka omavahelisi tüliõunu ning Poola nägi Eestit jõuna oma vasakul tiival NSV Liidu vastu. Kuid Poola ja Eesti sõjaväelaste suhtlemist raskendas mitu asjaolu. Esimene neist oli välispoliitiline. Kuigi mõlemad käsitasid oma peamise vaenlasena Nõukogude Venemaad, oli Poolal hangunud konflikt Leeduga Vilniuse linna ja piirkonna pärast, mis takistas 20 aastat ka kolme Balti riigi omavahelist koostööd.

Teise asjaoluna tegi eestlaste jaoks suhtlemise poolakatega keeruliseks riikide suur erinevus nii territooriumi ja rahvaarvu kui ka kultuuri, religiooni ja mõtteviisi poolest. Poola oli suur riik ja tahtis olla suurriik, Eestil ei jätkunud võrdsel tasemel suhtlemiseks ei inimesi ega raha. Eestlased olid talupojarahvas, uus natsioon, mille eliit koosnes esimese põlve haritlastest ja majandustegelastest ning Esimese maailmasõja ajal oma karjääri alustanud ohvitseridest; Poola riikluse traditsioon oli 1000-aastane, seisuslikud erinevused olid Poola ühiskonnas suuremad ning aadlil ja sõjaväelastel palju suurem roll kui Eestis. Eestis oli kirik riigist lahutatud; poolakate elus oli katoliku kirikul tähtis osa. On tähelepanuväärne, et Eestiga suhtlemisel oli aktiivne roll luterlastest poolakatel nagu näiteks Poola sõjandusajakirja Polska Zbrojna toimetaja Władysław Ludwik Ewert või kindral Edmund Kessler.

Ühiseid tegevusvaldkondi oli Eesti ja Poola sõjaväelastel palju. Silma torkab koostöö sõjalise väljaõppe ja tehnilise hariduse vallas. Mitu Eesti ohvitseri lõpetas Poolas kõrgemad sõjaväelised õppeasutused, hulk mehi õppis ka Poola tsiviilkõrgkoolides. Milline oli Poola osa Eesti sõjaväelaste välissuhete laiemas pildis, on praegu raske öelda. Eesti sõjaväelased käisid tihedasti läbi ka brittide, lätlaste, soomlaste ja rootslaste ning prantslastega. 1930. aastate teisel poolel tihenes läbikäimine Saksa sõjaväelastega. Suhetes igapäevaga neist oli oma eripära ja vähegi pädevam võrdlus eeldab eriuurimusi nende suhete kohta, mida on veel vähe.

Suur osa ohvitseridest, kellest artiklis juttu oli, nii poolakad kui eestlased, langes Nõukogude terrori ohvriks, kes Katyńis, kes Norilskis või mõnes teises koonduslaagris. Palju poolakaid langes lahingutes Wehrmacht vastu või Armia Krajowa vastupanuvõitluses. Kuid palju Poola ohvitseri võitles Teise maailmasõja rinnetel ka Lähis-Idas, Põhja-Aafrikas, Itaalias, Prantsusmaal ja Saksamaal, samuti Briti lennuväes. Teine osa, (sõja)vangidena või muul viisil NSV Liitu sattunud mehed, naasis 1944. aastal kodumaale NSV Liidus formeeritud Armia Ludowa ridades, millest pärast sõda sai Poola Rahvavabariigi armee tuumik. Aga leidis ka Eesti ja Poola ohvitseri, kes Teise maailmasõja tapamasinast pääsenuna eksiili jõudsid ja oma sõjajärelseid kontakte uuendasid.